

Глава XXXV**АПЕЛЯЦІЙНЕ
ПРОВАДЖЕННЯ****§ 1. Загальна характеристика
апеляційного оскарження
та перевірки судових рішень і ухвал**

Для контролю за діяльністю судів та виправлення помилок, яких вони припустилися при розгляді конкретних справ, у цивільному процесі існують такі форми перевірки законності та обґрунтованості судових рішень: 1) перегляд судових рішень та ухвал, що не набрали законної сили (апеляційне провадження); 2) перегляд судових актів, які набрали законної сили (касаційне провадження). Крім того, що означені форми перегляду судових рішень є заходами зі здійснення контрольної функції суду в системі цивільної юрисдикції, вони також виступають додатковими процесуальними гарантіями захисту прав та законних інтересів суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин.

Стаття 55 Конституції України гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади (у тому числі судової). Зазначене конституційне положення закріплене у ст. 13 ЦПК та у Законі України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 14 якого передбачає право учасників судового процесу та інших осіб у випадках та порядку, передбаченому процесуальним законом, на оскарження судового рішення в апеляційному та касаційному порядку, а також на перегляд справи Верховним Судом України.

Передумовою для законодавчої регламентації інституту апеляційного перегляду судових актів стало положення розділу 2 Концепції судово-правової реформи 1992 р., де одним із принципів реформи проголошувалась перевірка законності й обґрунтованості судових рішень в апеляційному, касаційному порядку та за нововиявленими обставинами. Однак вищевказана Конвенція не була нормативним актом, а проголошувалась як документ, що є обов'язковим орієнтиром для законодавця.

Особливість апеляційного провадження полягає передусім у тому, що оскарженню підлягають судові рішення, які не набрали законної сили.

Стаття 125 Основного Закону передбачає діяльність апеляційних судів у відповідності із законом. Суди апеляційної інстанції належать до судів загальної юрисдикції, утворюються та ліквідовуються Президентом України згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» за поданням Міністра юстиції, погодженим з Головою Верховного Суду України чи головою відповідного вищого спеціалізованого суду.

У наш час апеляційною інстанцією для перегляду судових рішень у порядку цивільної юрисдикції виступають судові палати у цивільних справах загальних апеляційних судів, юрисдикція яких поширюється на територію місцевого суду, який ухвалив оскаржуване рішення. Апеляційними судами виступають апеляційні суди областей, апеляційні суди міст Києва та Севастополя, апеляційний суд Автономної Республіки Крим. У разі необхідності замість апеляційного суду області можуть створюватись апеляційні загальні суди, територіальна юрисдикція яких поширюється на декілька районів області. Так, певні частини апеляційних судів Дніпропетровської та Донецької областей розташовані в містах Кривому Розі та Маріуполі¹.

Після проголошення рішення судом першої інстанції заінтересована особа вправі протягом десяти днів подати апеляційну скаргу, яка зупиняє набрання рішенням законної сили. Для оскарження ухвал суду першої інстанції законодавством встановлений коротший проміжок часу. Апеляційну скаргу на ухвалу суду першої інстанції може бути подано протягом п'яти днів із дня проголошення ухвали.

Таким чином, умовою оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції є подання апеляційної скарги. І тільки при дотриманні саме такого порядку особа, яка не згодна з рішенням суду, може в більш-менш розумні строки реалізувати право на апеляційне оскарження.

Під час розгляду справи в апеляційному порядку суд перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів апеляційної скарги та вимог, заявлених у суді першої інстанції. Суд при розгляді апеляційної скарги досліджує докази, які судом першої інстанції були досліджені з порушенням встановленого порядку або в дослідженні яких було неправомірно відмовлено, а також нові докази, неподання яких до суду першої інстанції було зумовлено поважними причинами. У той же час суд не обмежений доводами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено непра-

---

¹ Про розміщення апеляційних судів Дніпропетровської та Донецької областей : Указ Президента України № 80/2002 від 30.01.2002 р. // Офіц. вісн. України. – 2002. – № 5. – ст. 187.

вильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є безумовною підставою для скасування рішення. Суд не може розглядати вимоги особи, яка подала апеляційну скаргу, які не були заявлені в суді першої інстанції.

На наш погляд, суд апеляційної інстанції повинен розглядати справу в межах вимог та підстав апеляційної скарги, перевіряти законність та обґрунтованість рішення тільки в оскаржуваній частині та відносно осіб, які подали скаргу чи відносно яких подано апеляційну скаргу прокурором. Це цілком відповідає диспозитивним засадам цивільного судочинства та принципу змагальності цивільного процесуального права.

У зв'язку з цим слід відзначити таке: одна справа, якщо в основу апеляції покладені інквізиційні засади процесу, коли апеляційне провадження розглядається як публічний засіб судового контролю по забезпеченню правильного та однакового застосування закону, як засіб досягнення об'єктивної істини, що невідкладно передбачає активність апеляційного суду. Природно, підстави апеляції мають бути сформульовані таким чином, щоб забезпечити максимально можливу широту втручання апеляційного суду в дослідження фактичних обставин справи та всебічність перевірки незалежно від волі та бажання апеляторів.

Інша справа, коли в основу апеляції покладені підстави змагально-го процесу, де приватні інтереси та права апеляторів зумовлюють предмет та межі можливої перевірки, початок апеляційного провадження та можливі варіанти закінчення апеляційного перегляду судового акта, коли процес підкорений активності та волі сторін, а не публічній ролі суду¹.

У підсумку зазначимо, що апеляційному провадженню притаманні такі ознаки:

1) подача апеляційної скарги зупиняє набрання рішенням місцевого суду законної сили та його виконання;

2) апеляційний суд, переглядаючи справу, досліджує питання як права, так і факту (тобто перевіряє як юридичну, так і фактичну сторону справи в тому ж обсязі, що і місцевий суд);

3) апеляційний перегляд дозволяє забезпечити швидкість та чіткість у здійсненні правосуддя. Це пов'язано з правом апеляційного суду виносити нове рішення за результатами розгляду справи та відсутність

¹ Див.: Александров, А. С. Основания к отмене (изменению) приговора в суде апелляционной инстанции [Текст] / А. С. Александров, Н. Н. Ковтун // Государство и право. – 2001. – № 10. – С. 56.

повноваження щодо направлення цивільної справи на новий розгляд до суду першої інстанції;

4) впровадження апеляційного оскарження судових рішень повинно сприяти формуванню єдиної судової практики, оскільки рішення апеляційних судів будуть служити орієнтиром для місцевих судів, що дозволить зменшити вірогідність судової помилки;

5) апеляційне провадження підлягає порушенню виключно за ініціативою сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, а також осіб, які не брали участі у розгляді справи за умови, що суд вирішив питання про їх права та обов'язки;

6) апеляційний перегляд дозволить найбільш повно гарантувати реалізацію права на судовий захист, оскільки апеляція передбачає розгляд справи по суті вдруге.

§ 2. Право апеляційного оскарження та порядок його здійснення

Під правом апеляційного оскарження слід розуміти передбачену цивільним процесуальним законодавством можливість для певних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин оскаржити в апеляційному порядку судові рішення або ухвали повністю або частково в передбачений для цього строк.

Для реалізації права апеляційного оскарження необхідна наявність таких умов: а) належність особи до кола суб'єктів, які мають право подати апеляційну скаргу на рішення суду першої інстанції; б) належний об'єкт оскарження; в) відсутність пропущення строку на апеляційне оскарження чи відмови у його поновленні. Їх недотримання тягне диференційовані правові наслідки. За загальним правилом, це залишення заяви без руху. В деяких випадках це може бути підставою для повернення скарги.

До суб'єктів, що мають право апеляційного оскарження, належать перш за все сторони (позивач та відповідач). Поряд з цим право оскаржити рішення суду першої інстанції в апеляційному порядку вправі заявники та заінтересовані особи у справах окремого провадження. Важливою особливістю правового статусу зазначених суб'єктів є те, що процесуального становища сторін, заявників та заінтересованих осіб вони набули під час розгляду справи в суді першої інстанції.

Оскільки в апеляційному провадженні вирішується питання про законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції відносно матеріально заінтересованих осіб (сторін), то тут, як і в суді першої інстанції, основними учасниками є дві протилежні сторони, які відстоюють свої інтереси.

Іншими суб'єктами апеляційного оскарження є треті особи як ті, що заявляють самостійні вимоги на предмет спору, так і треті особи, що не заявляють самостійних вимог (статті 34, 35 ЦПК). При дослідженні їх права апеляційного оскарження рішення суду першої інстанції не виникає проблем у спеціальному дослідженні, враховуючи таке. Оскільки третя особа із самостійними вимогами має у справі самостійний інтерес, пред'являє самостійні вимоги на предмет спору, то вона може користуватися правом оскаржити в апеляційному порядку судові рішення, яким не задоволено в тій чи іншій частині її вимоги. Навіть якщо рішення не було оскаржене сторонами, третя особа із самостійними вимогами вправі подати апеляційну скаргу, якщо вважає, що цим рішенням порушені її права.

Треті особи, що не заявляють самостійних вимог на предмет спору, також мають право на апеляційне оскарження, оскільки, по-перше, вони мають заінтересованість у справі, та по-друге, винесене судом першої інстанції по справі рішення безпосередньо впливає на їх права й обов'язки і в подальшому може мати преюдиціальне значення для винесення іншого рішення¹.

До суб'єктів апеляційного оскарження належать правонаступники зазначених осіб (ст. 37 ЦПК). У відповідності із загальними правилами здійснення правонаступництва для допуску до участі у справі правонаступника необхідне надання доказів правонаступництва, тобто певних документів, які підтверджують законність правонаступництва. Усі дії, вчинені в процесі до вступу правонаступника, є обов'язковими для нього такою самою мірою, якою вони були б обов'язковими для особи, що він змінив. Якщо правонаступником стала особа, яка не має процесуальної правоздатності, їй необхідно призначити законного представника. Порядок здійснення правонаступництва в суді апеляційної інстанції підкорюється правилам здійснення правонаступництва в місцевому суді. Втім особливістю вступу в процес правонаступника на стадії апеляційного провадження

¹ Див.: Сибилев, Д. М. Участие третьих лиц в гражданском судопроизводстве [Текст] / Д. М. Сибилев. – Харьков : Легас, 2001. – С. 55–92.

є те, що питання про процесуальне правонаступництво вирішує суд апеляційної інстанції¹.

Подати апеляційну скаргу на судові рішення (ухвалу) має право і судовий представник. Це право може бути здійснено представником тільки в тому випадку, якщо його реалізація не заборонена представленою особою в документі, що посвідчує повноваження представника². Зазначена вимога не стосується законних представників, які можуть здійснювати без спеціальної довіреності чи іншого документа, що підтверджує повноваження договірному представника, всі процесуальні дії, у тому числі й оскаржувати в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції. Однак адвоката як процесуального представника закон не наділяє правом на оскарження судового рішення тільки на підставі ордеру, як свідчить практика Верховного Суду України³.

Проблемним питанням суб'єктного складу апеляційного провадження є надання права апеляційного оскарження особам, які не брали участі у розгляді справи судом першої інстанції, з причини неоднозначності розуміння окремих аспектів реалізації такого права. Однією з особливостей правового статусу вказаних осіб є те, що законодавець надав можливість оскарження рішення в апеляційному порядку особам, які не набули статусу осіб, що беруть участь у справі й не були повідомлені про час та місце судового розгляду за умови, якщо рішенням суду вирішено питання про їх права й обов'язки. Це відрізняє вказаних осіб від тих суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, які набули статусу осіб, що беруть участь у справі при її розгляді судом першої інстанції, але фактично не брали участі в розгляді справи через те, що належним чином вони не були повідомлені про час і місце судового розгляду.

У правовій літературі інколи з'являються сумніви відносно надання у цивільному процесуальному законодавстві права апеляційного оскарження судового рішення особам, що не брали участі у справі, але суд вирішив питання про їх права й обов'язки⁴. Протилежна точка зору обґрунтовується тим, що законодавець закріпив у ЦПК України норму,

¹ Див.: Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку [Текст] : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 24. 12. 2008 р. № 12 // Вісн. Верхов. Суду України. – 2008. – № 11. – С. 7–8.

² Див.: Судова практика Верховного Суду України у цивільних справах [Текст] : офіц. вид. / за заг. ред. А. Г. Яреми. – К. : Ін Юре, 2006. – С. 137–138.

³ Там само. – С. 137–139.

⁴ Див.: Радзиевский, Ю. Право на обжалование: третий лишний? [Текст] / Ю. Радзиевский // Юрид. практика. – 2007. – № 34 (504). – С. 17.

яка встановлює право осіб, які не беруть участі в розгляді справи, на оскарження рішень, які стосуються їх прав та обов'язків, в апеляційному порядку¹.

Раніше діюче цивільне процесуальне законодавство не надавало права апеляційного оскарження особам, які не брали участі у справі, але суд вирішив питання про їхні права й обов'язки. Стаття 290 ЦПК 1963 р. у редакції Закону України № 2540-III від 21. 06. 2001 р. право апеляційного оскарження судового рішення надавала сторонам, а також іншим особам і прокурору, які брали участь у розгляді справи в суді першої інстанції. На відміну від ЦПК 1963 р., у чинному цивільному процесуальному законодавстві право оскарження надається, по суті, невизначеному колу осіб. Це призводить до певних проблем тлумачення даної норми. Труднощі виникають насамперед при визначенні тих критеріїв, якими слід керуватися при прийнятті апеляційних скарг від осіб, які не брали участі в розгляді справи. Судам апеляційної інстанції часом важко визначити можливість давати оцінку судовому рішення з позиції того, чи стосується воно прав та обов'язків таких осіб.

Оскільки ст. 292 ЦПК не обмежує кола суб'єктів апеляційного оскарження, то до суду зі скаргою може звернутися будь-яка особа, яка вважає, що її права порушені рішенням суду, що оскаржується. У даному випадку не виключена можливість зловживання процесуальними правами з метою затримання набрання рішенням законної сили з боку будь-якої особи, на думку якої судові рішення зачіпає її права чи інтереси.

Суд відповідно до норм ЦПК не вирішує питання по суті в момент прийняття апеляційної скарги про те, порушені чи ні права особи, яка звертається зі скаргою на судові рішення. У протилежному разі суду апеляційної інстанції необхідно було б із численними обґрунтуваннями відмовляти у прийнятті апеляційних скарг з тієї підстави, що судовим рішенням права апелянта жодним чином не порушуються. Цим можна обґрунтувати існуюче положення цивільного процесуального законодавства стосовно відсутності підстав для відмови у прийнятті апеляційної скарги.

У зв'язку з цим вбачається нелогічним положення п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» відносно того, що питання про прийняття апеляційної скарги до розгляду у випадку оскарження судового рішення особою, яка не брала участі в розгляді справи, має

¹ Див.: Пясецкая, К. Третий не будет лишним! Законодатель все закрепил [Текст] / К. Пясецкая // Юрид. практика. – 2007. – № 35 (505). – С. 10.

вирішуватися суддею-доповідачем на етапі прийняття до розгляду апеляційної скарги. Крім того, не відповідає цивільному процесуальному законодавству рекомендація Верховного Суду України про необхідність відмовляти у прийнятті апеляційних скарг у випадку оскарження рішення особами, які не мають права апеляційного оскарження¹. Такий висновок ґрунтується на тому, що ні ст. 292 ЦПК, ні ч. 3 ст. 297 ЦПК, на які посилається Пленум Верховного Суду України в зазначеній постанові, ні інші норми цивільного процесуального законодавства не передбачають для суду апеляційної інстанції можливості винесення ухвали про відмову у прийнятті апеляційної скарги.

Надання права апеляційного оскарження особам, які не брали участь у справі, але щодо прав та обов'язків яких суд ухвалив рішення, відповідає вимозі законності судового рішення. Це зумовлюється й тим, що можливість оскарження рішення для вказаних суб'єктів сприятиме захисту прав та законних інтересів зазначених осіб.

Реалізація права на апеляційне оскарження судового рішення особами, які не брали участі в розгляді справи, але суд вирішив питання про їх права й обов'язки, ускладнюється також відсутністю механізму ознайомлення вказаних суб'єктів із матеріалами цивільної справи. Відповідно до ст. 27 ЦПК таке право надано лише особам, які беруть участь у розгляді справи. Проте ч. 9 ст. 6 ЦПК передбачає право на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду відповідної справи особами, які не брали участі у розгляді справи, але суд вирішив питання про їх права й обов'язки.

Враховуючи наведене, можна зробити висновок, що в таких випадках зазначені особи, безумовно, вправі оскаржити судові рішення. Втім після подачі апеляційної скарги така особа як особа, що подає заяву чи скаргу (п. 2 ч. 2 ст. 295 ЦПК), вправі знайомитися з матеріалами справи в суді апеляційної інстанції. У зв'язку з цим слід наголосити, що подача скарги особою викликає певні правові наслідки — виникнення процесу в цій стадії. Особи, що подали скаргу, стають суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин та можуть здійснювати процесуальні права й обов'язки, встановлені для них ЦПК.

У зв'язку із зазначеним не можна погодитися з положеннями п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» про те, що вказані

¹ Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку [Текст] : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 24. 12. 2008 р. № 12 // Вісн. Верхов. Суду України. – 2008. – № 11. – С. 7–15.

особи набувають права осіб, які беруть участь у справі, лише при розгляді справи в апеляційній інстанції. А знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії документів, долучених до справи, одержувати копії рішень і ухвал вказані особи вправі відповідно до змісту п. 1 зазначеної постанови, навіть до подачі апеляційної скарги¹.

Якщо визначені у ст. 292 ЦПК України суб'єкти мають право на апеляційне оскарження рішень суду першої інстанції як матеріально та процесуально заінтересовані особи, то належність даного права прокурору, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини та іншим органам і особам, що захищають чужий інтерес у визначених законодавством випадках, потребує уточнення та системного тлумачення. Зміст ч. 1 ст. 46 ЦПК дозволяє зробити висновок, що до суб'єктів права апеляційного оскарження належать визначені у ст. 45 ЦПК особи лише в разі їх звернення до суду в передбачених законом випадках в інтересах інших осіб, державних чи суспільних інтересах.

Органи державної влади і органи місцевого самоврядування, які беруть участь у справі для подання висновку, мають процесуальні права й обов'язки, встановлені ст. 27 ЦПК і право висловити свою думку щодо вирішення справи по суті. Оскільки ст. 27 ЦПК не містить вичерпного кола процесуальних прав, то на підставі викладеного можна зробити висновок про наявність в органів державної влади і органів місцевого самоврядування, які беруть участь у справі для подання висновку, права апеляційного оскарження як такого, що закріплене ст. 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Однак реалізувати право апеляційного оскарження вказані суб'єкти мають право лише в тих випадках, коли порушуються їх права (інтереси) або права осіб, в інтересах яких вони беруть участь у розгляді справи з метою надання висновку. В інших випадках не можна говорити про наявність у них права апеляційного оскарження.

Особи, визначені у ч. 1 ст. 45 ЦПК, мають право апеляційного оскарження за умови участі при розгляді справи судом першої інстанції. Незважаючи на те, що ст. 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» закріплює право вказаної посадової особи бути присутньою в будь-яких судових засіданнях, цей нормативний акт не передбачає право Уповноваженого Верховної Ради

¹ Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку [Текст] : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 24. 12. 2008 р. № 12 // Вісн. Верхов. Суду України. – 2008. – № 11. – С. 7–15.

України з прав людини оскаржувати рішення суду в тих цивільних справах, у яких він не брав участь як особа, що бере участь у справі в порядку ч. 1 ст. 45 ЦПК¹. На нашу думку, така позиція законодавця цілком відповідає закріпленим у ст. 11 ЦПК диспозитивним засадам цивільного судочинства.

Не визначаючи прокурора як особу, що бере участь у справі, законодавець у ст. 46 ЦПК наділяє прокурора, а також органи та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та законні інтереси інших осіб, — правами сторони, у тому числі й правом апеляційного оскарження. Зазначеним особам у ч. 1 ст. 46 ЦПК не надається лише право закінчувати справу мировою угодою.

Виходячи з ч. 4 ст. 46 ЦПК прокурор, який не брав участі у справі, з метою вирішення питання про наявність підстав для подання апеляційної скарги має право знайомитися з матеріалами справи в суді. Тому право апеляційного оскарження законодавством надається прокурору незалежно від його участі у розгляді справи судом першої інстанції.

У процесуальній літературі слушно зазначається, що законодавцю вдалося знайти формулу, яка звузила діяльність прокурора в цивільному процесі до меж, сумісних із принципами правової держави і правом сторін на судовий захист. Однак ці новели не вирішили всіх питань, пов'язаних із реалізацією правового становища прокурора².

Закон України «Про прокуратуру» у ст. 37 містить положення, згідно з якими прокурор може реалізувати право на апеляційне оскарження судових рішень незалежно від участі в розгляді справи судом першої інстанції³.

На нашу думку, право апеляційного оскарження повинен мати тільки прокурор, який брав участь у розгляді справи, оскільки надання прокурору, який не брав участі в розгляді справи, права на апеляційне оскарження судового рішення містить елементи нагляду за судовою діяльністю. Водночас, із прийняттям Конституції України (1996 р.), така функція за прокуратурою не передбачається. Згідно зі ст. 121

¹ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [Текст] : Закон України від 23.12.97 р. № 776/97-вр // Відом. Верхов. Ради України. – 1998. – № 20. – Ст. 99.

² Див.: Комаров, В. В. Новелізація цивільного процесуального законодавства та засади нового Цивільного процесуального кодексу України [Текст] / В. В. Комаров // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2003. – № 2–3 (33–34). – С. 470.

³ Про прокуратуру [Текст] : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793.

Конституції України прокурор у цивільному процесі реалізовує тільки функцію представництва інтересів громадян або держави у випадках, вказаних законом.

Наведена позиція про недоцільність надання прокурору, який не бере участі в розгляді справи судом першої інстанції, права оскаржувати судові рішення в апеляційному порядку, кореспондується із закріпленими у ст. 11 ЦПК України диспозитивними засадами цивільного судочинства, оскільки воля прокурора на оскарження судового акта може не збігатися з волею на дану процесуальну дію матеріально та процесуально заінтересованих осіб. Окрім того, практика оскарження судового рішення прокурором, що не брав участі в розгляді справи судом першої інстанції, була предметом критики з боку Європейського суду з прав людини¹.

Виходячи з цього вважаємо, що прокурор у цивільному судочинстві не повинен бути «замісником» сторони при захисті її порушених прав та інтересів. Протилежне буде порушенням передбаченого Конституцією принципу добровільності звернення суб'єкта спірних матеріальних правовідносин до судової форми захисту.

Дослідження суб'єктного складу апеляційного оскарження неможливе без аналізу строків та механізму такого оскарження. Дослідження даних питань викликано тим, що неналежне дотримання строків та механізму апеляційного оскарження позбавляє заінтересовану особу можливості відновлення своїх порушених прав та інтересів у суді апеляційної інстанції.

Реалізація права на апеляційне оскарження є складним юридичним фактом, що пов'язаний як із діями особи щодо подачі передбаченої процесуальним законодавством апеляційної скарги, так і з відповідними діями суду відносно визначення руху апеляційного провадження та вирішення юридичної долі оскаржуваного рішення в цілому.

За правилами ст. 294 ЦПК після проголошення рішення судом першої інстанції заінтересована особа вправі впродовж десяти днів подати апеляційну скаргу, що зупиняє набрання рішенням законної сили та тягне певні правові наслідки. Для оскарження ухвал суду першої інстанції законодавством встановлений більш короткий проміжок часу. Апеляційну скаргу на ухвалу суду першої інстанції може бути подано протягом п'яти днів з дня проголошення ухвали.

¹ Див.: Жуйков, В. М. Судебная реформа: проблемы доступа к правосудию [Текст] / В. М. Жуйков. – М. : Статут, 2006. – С. 134–142.

Строки апеляційного оскарження та порядок його здійснення може ускладнюватись відкладенням складання повного тексту рішення. Так, згідно із ч. 3 ст. 209 ЦПК складання повного рішення може бути відкладено на строк не більше п'яти днів. Виходячи з цього, обчислення десятиденного строку для подання заяви про апеляційне оскарження починається з дня, після якого проголошено вступну та резолютивну частини рішення. Такий висновок ґрунтується на аналізі ч. 3 ст. 209, статей 218, 223 та 294 ЦПК.

Відповідно до ч. 3 ст. 294 ЦПК, якщо апеляційна скарга подана після закінчення встановлених строків, то останні можуть бути поновлені апеляційним судом за заявою особи, що її подала. Причому заява про поновлення пропущених строків має містити причини пропущення з обґрунтуванням їх поважності. Якщо апеляційний суд не знайде підстав для поновлення пропущених строків, то апеляційна скарга залишається без розгляду. Про поновлення пропущених строків на апеляційне оскарження суд апеляційної інстанції виносить ухвалу. Якщо ж заяву про поновлення строку до апеляційного суду не подано, а апеляційну скаргу подано з порушенням строку подання останньої, то суддя апеляційного суду залишає апеляційну скаргу без розгляду, оскільки в цьому випадку немає підстав для будь-яких правових висновків стосовно поважності чи безпідставності пропущення строку для реалізації права на апеляційне оскарження.

Як свідчить практика Верховного Суду України, поважність причин пропущення строку на апеляційне оскарження не має вичерпного характеру. Але суд з урахуванням конкретних обставин пропущення строку має оцінити доводи, що наведені на обґрунтування клопотання про його відновлення, та зробити мотивований висновок стосовно поважності чи неповажності причин пропущення строку¹. Причини пропущення такого строку мають об'єктивний і суб'єктивний характер.

До об'єктивних умов можна віднести пропущення строку на апеляційне оскарження з причин, що не стосуються особи — суб'єкта права на апеляційне оскарження². Суб'єктивний характер пропущення мають будь-які властивості особи чи її стану здоров'я, котрі заважали суб'єкту права апеляційного оскарження належно та своєчасно реалі-

¹ Див.: Сердюк, В. Відновлення пропущеного строку на подання апеляційних скарг [Текст] / В. Сердюк // Юрид. вісн. України. – 2005. – 5–11 лют. (№ 5). – С. 12.

² Определение коллегии судей Судебной палаты по гражданским делам Верховного Суда Украины от 15 ноября 2006 г. Дело № 6-6812св05 [Текст] // Юрид. практика. – 2007. – № 34 (504). – С. 23.

зувати надане право¹. Такими причинами можуть також бути: відсутність у повноважного представника сторони можливості своєчасно подати апеляційну скаргу та незначний строк, з порушенням якого подано апеляційну скаргу².

Згідно зі ст. 73 ЦПК суд апеляційної інстанції поновлює встановлений законом строк на подання апеляційної скарги за клопотанням заінтересованої особи у випадку пропущення такого строку з поважних причин, перелік яких процесуальне законодавство не містить. Інститут поновлення пропущеного строку на подання скарги гарантує реалізацію заінтересованими особами права на оскарження судового рішення, що не набрало законної сили.

Стаття 296 ЦПК закріплює порядок реалізації права апеляційного оскарження. Апеляційна скарга подається апеляційному суду через суд першої інстанції, який ухвалив оскаржуване судове рішення. Суд першої інстанції на наступний день після закінчення строку для подання апеляційної скарги надсилає її разом зі справою до апеляційного суду. Апеляційні скарги, що надійшли після цього, не пізніше наступного робочого дня після їх надходження направляються до апеляційного суду.

Практичний інтерес дослідження проблем реалізації права апеляційного оскарження виникає і у зв'язку з поданням апеляційної скарги не за правилами, встановленими ст. 296 ЦПК. Наприклад, мова йде про подання апеляційної скарги безпосередньо до суду апеляційної інстанції. У зв'язку з цим Пленум Верховного Суду України дає роз'яснення про те, що апеляційні скарги, які надійшли безпосередньо до апеляційного суду, надсилаються останнім до суду, який ухвалив судові рішення, для виконання вимог, передбачених ст. 296 ЦПК. У разі подання в такому випадку скарги у встановлені законом строки ця обставина може бути підставою для поновлення пропущеного строку³. На нашу думку, така позиція Верховного Суду України потребує критичної оцінки виходячи з такого. Стаття 296 ЦПК на законодавчому

¹ Определение коллегии судей Судебной палаты по гражданским делам Верховного Суда Украины от 29 ноября 2006 г. Дело № 6-10239кс04 [Текст] // Юрид. практика. – 2007. – № 34 (504). – С. 23.

² Определение коллегии судей Судебной палаты по гражданским делам Верховного Суда Украины от 18 апреля 2007 г. [Текст] // Юрид. практика. – 2008. – № 4 (526). – С. 20–21.

³ Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку [Текст] : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 24. 12. 2008 р. № 12 // Вісн. Верхов. Суду України. – 2008. – № 11. – С. 7–15.

рівні передбачає порядок подання апеляційної скарги. У зв'язку з цим вказаний судовий орган не наділений правом рекомендувати судам застосовувати іншим чином, ніж закріплено в законодавстві, правові норми. Виходячи з цього, як вбачається, суд апеляційної інстанції не повинен надсилати апеляційні скарги до суду першої інстанції, про що вказано в абз. 2 п. 3 вищевказаної постанови Пленуму Верховного Суду України, оскільки це не передбачено нормами процесуального права. Поряд з цим цілком відповідало б положенням ЦПК надсилання зазначених процесуальних документів із боку апеляційного суду особі, що подала апеляційну скаргу, з роз'ясненням порядку подання апеляційної скарги. У подібних випадках у разі повторної реалізації права апеляційного оскарження в належному порядку особа, що подає апеляційну скаргу, вправі ставити питання про поновлення строку апеляційного оскарження.

З точки зору реалізації права на апеляційне оскарження науково-практичний інтерес має питання щодо об'єктів апеляційного оскарження. Виходячи із сутнісних ознак апеляції до об'єктів апеляційного оскарження належать перш за все рішення місцевого суду, які не набрали законної сили. У порядку цивільного судочинства можна оскаржити будь-яке рішення суду першої інстанції, котрим вирішується цивільна справа.

У порядку цивільного судочинства підлягає оскарженню рішення суду першої інстанції як у повному обсязі, так і частково. Оскаржуючи у повному обсязі судові рішення, суб'єкт права апеляційного оскарження ставить під сумнів його законність чи (та) обґрунтованість у повному обсязі. У зв'язку з цим слід погодитись із Г. В. Фазикош, що фундаментальним аспектом у розумінні вимоги законності судового рішення є його легітимність — відповідність існуючому правопорядку, яка є складовою законності і відтворює його правосудність. Досліджуючи стандарти законності судового рішення, вказаний автор обґрунтовує необхідність удосконалення його законодавчої регламентації, у тому числі шляхом закріплення та конкретизації принципу верховенства права в чинному ЦПК. Вимога обґрунтованості, у свою чергу, відтворює одночасну якісну характеристику і судового акта, і діяльності суду в цілому¹.

Об'єктом апеляційного оскарження може бути й ухвала суду першої інстанції. У сучасному цивільному процесуальному праві судові ухва-

¹ Фазикош, Г. В. Судове рішення в цивільному судочинстві [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12. 00. 03 / Г. В. Фазикош. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. – С. 12–13.

ли виступають у двох аспектах: 1) як проміжні судові акти, котрі супроводжують усю діяльність із відправлення правосуддя; 2) як підсумкові судові акти, що завершують розгляд справи в певній судовій інстанції або є заключним судовим актом з певної категорії справ.

Перелік ухвал, які можуть бути предметом апеляційного оскарження окремо від судового рішення, міститься у ст. 293 ЦПК, також їх закріплено в ч. 4 ст. 135, ст. 211, ст. 397 вказаного нормативного акта. Частиною 1 ст. 293 ЦПК визначено перелік ухвал суду першої інстанції, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від рішення суду. Наприклад, оскаржувана в апеляційному порядку ухвала районного суду про відмову в прийнятті та об'єднанні в одне провадження з первісним позовом зустрічної позовної заяви до цього переліку ухвал не входить, а тому не може бути оскаржена в апеляційному порядку окремо від рішення суду¹.

Самостійним об'єктом апеляційного перегляду можуть бути також окремі висновки суду, які містяться у рішенні або ухвалі, або певні частини судового акта. У цілому погоджуючись із резолютивною частиною рішення (тобто не оспороюючи його законність), особа вправі оскаржити висновки, що містяться у вступній або описовій частині рішення. Поряд з цим суб'єкт права апеляційного оскарження вправі оскаржити мотиви, якими керувався суд при розв'язанні тієї чи іншої справи. Мотивувальна частина ухвали, як зазначав Д. М. Чечот, включає фактичні та юридичні підстави зазначеного судового акта. Резолютивна частина ухвали являє собою викладення змісту тієї процесуальної дії, котру суд оформлює у вигляді ухвали².

Допустимість самостійного оскарження мотивувальної частини судового рішення обґрунтовується й тим, що законної сили поряд з резолютивною частиною рішення набирають також його мотиви в частині встановлення фактів та правовідносин, що в майбутньому можуть мати преюдиційне значення. Крім того, не оспороюючи правильність рішення по суті, особа в ряді випадків може бути заінтересована у виключенні з мотивувальної частини компрометуючих обставин.

Оскарження частини рішення відбувається й у випадку оскарження резолютивної частини рішення не в цілому, а лише стосовно певних позовних вимог, про які робиться висновок у заключній частині судо-

¹ Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 19 березня 2008 р. [Текст] // Цивільне судочинство. Судова практика у цивільних справах. – 2008. – № 2 (8). – С. 104–105.

² Чечот, Д. М. Постановления суда первой инстанции по гражданским делам [Текст] / Д. М. Чечот. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 139.

вого рішення. Апеляційна скарга може бути подана не тільки на рішення суду по суті позовних вимог, а й може стосуватися висновків суду про допуск негайного виконання рішення, порядку та строків його виконання, про розподіл судових витрат. У випадку часткового оскарження рішення його неоскаржена частина не набирає законної сили. Властивості, характерні для судового рішення, що набрало законної сили, виникають у всього рішення в цілому з моменту проголошення рішення чи ухвали судом апеляційної інстанції.

Пленум Верховного Суду України у вищевказаній постанові звертає увагу, що додаткові та заочні рішення суду першої інстанції можуть бути оскаржені в апеляційному порядку як у цілому, так і в частині, а також щодо обставин (фактів), встановлених судом (незалежно від того, чи вплинули висновки суду про ці обставини (факти) на вирішення справи по суті), або резолютивної частини з питань розподілу судових витрат між сторонами, порядку та способу виконання рішення тощо.

Зміст ст. 220 ЦПК дозволяє дійти висновку, що оскарження додаткового рішення не має будь-яких особливостей. Строки, процедура та порядок оскарження вказаного процесуального документа підкорюються загальним правилам апеляційного оскарження рішення суду першої інстанції, яке ухвалюється за результатами розгляду справи.

Відповідно до статей 231, 232 ЦПК оскарження заочного рішення відповідачем в апеляційному порядку може мати місце лише в разі залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення. Вирішуючи питання про можливість апеляційного оскарження в загальному порядку рішення, яке визначене судом як заочне, судам необхідно враховувати, що відповідно до ч. 5 ст. 124 Конституції України судові рішення є чинними й обов'язковими до виконання на всій території України, доки вони не скасовані в апеляційному чи касаційному порядку або не переглянуті компетентним судом в іншому порядку, визначеному процесуальним законом. Тому особи, які оскаржують таке рішення, повинні враховувати, що рішення, яке визначене судом як заочне, має оскаржуватися в порядку, встановленому для оскарження заочних рішень.

У разі подання відповідачем до місцевого суду заяви про перегляд заочного рішення з клопотанням про поновлення строку на подання заяви про перегляд, у той час як відповідне рішення оскаржене позивачем в апеляційному порядку й апеляційна скарга прийнята до роз-

гляду, апеляційне провадження не може бути проведене до розгляду місцевим судом цієї заяви. У такому випадку справа повертається до місцевого суду¹.

Науково-практичний інтерес має проблема оскарження дій (бездіяльності) суду, не викладених у формі рішень або ухвал. Про неоднозначність вирішення вказаної проблеми свідчать як дослідження в юридичній науці², так і судова практика³.

Вважаємо, що об'єктом апеляційного оскарження можуть бути лише документи, визначені у ст. 292 ЦПК та інших нормах вказаного Кодексу. Тому, на нашу думку, не є такою, що відповідає чинним нормам процесуального права, позиція Верховного Суду України з цього приводу. Цей орган судової влади зазначає, що листи, записки, постанови, повідомлення й інші документи суду можуть бути оскаржені в порядку, встановленому чинним на час учинення дії процесуальним законом. Правило про апеляційне оскарження поширюється і на випадки, коли суд (суддя) протягом визначеного законом процесуального строку не вчиняє процесуальну дію та не ухвалює за нею рішення, створюючи тим самим перешкоди для подальшого руху справи (допускає процесуальну бездіяльність)⁴.

¹ Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку [Текст] : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 24. 12. 2008 р. № 12 // Вісн. Верхов. Суду України. – 2008. – № 11. – С. 7–15.

² Див.: Бачун, О. Повертаючись до питання компетенції адміністративних судів першої інстанції [Текст] / О. Бачун, О. Головань // Юрид. вісн. України. – 2007. – 9–15 черв. (№ 23). – С. 12; Куйбіда, Р. Визначення меж адміністративної юрисдикції [Текст] / Р. Куйбіда // Юрид. вісн. України. – 2005. – 24–30 груд. (№ 51). – С. 8; Куйбіда, Р. Оскарження бездіяльності суду як предмет адміністративного позову [Текст] / Р. Куйбіда // Актуальні проблеми застосування Цивільного процесуального кодексу та Кодексу адміністративного судочинства України : тези доп. та наук. повідомл. учасн. міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 січ. 2007 р.) / за заг. ред. В. В. Комарова. – Х. : НЮАУ, 2007. – С. 239; Куйбіда, Р. І знову про компетенцію адміністративних судів [Текст] / Р. Куйбіда // Вісн. Вищ. адм. суду України. – 2007. – № 3. – С. 90; Молдован, В. Питання компетенції адміністративних судів першої інстанції [Текст] / В. Молдован // Юрид. вісн. України. – 2007. – 12–18 трав. (№ 19). – С. 12.

³ Ухвала судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 20.10.2003 р. [Текст] // Вісн. Верхов. Суду України. – 2004. – № 3 (43). – С. 7–8; Постанова колегії суддів Вищого адміністративного суду України від 02. 03. 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0002760-06>; Постанова колегії суддів Вищого адміністративного суду України від 10. 05. 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0011760-06.

⁴ Постанова Верховного Суду України від 15 квіт. 2008 р. [Текст] // Вісн. Верхов. Суду України. – 2008. – № 6 (94). – С. 31–33.

§ 3. Підготовка справи до розгляду в суді апеляційної інстанції

Як і в суді першої інстанції, стадія підготовки справи до розгляду в суді апеляційної інстанції має дуже важливе значення для якісного вирішення цивільної справи з метою охорони наданих прав і законних інтересів громадянам, підприємствам, установам, організаціям, а також державі. Завданням цієї стадії є забезпечення правильного і своєчасного вирішення цивільної справи в суді апеляційної інстанції.

При розгляді цивільної справи в суді апеляційної інстанції важливе значення для правильного, повного та всебічного розгляду справи має підготовка розгляду справи судом, яка є обов'язковою при апеляційному розгляді будь-якої цивільної справи¹. У структурі апеляційного провадження проведення підготовки розгляду справи також має значення для ефективного розгляду апеляційної скарги по суті заявлених вимог.

Важливість правильного проведення підготовки справи до розгляду в апеляційному суді має і велике практичне значення. Як свідчить практика Верховного Суду України, порушення апеляційним судом норм процесуального права, встановлених ЦПК щодо підготовки цивільної справи до розгляду в апеляційному порядку, є підставою для скасування ухвали апеляційного суду².

Прийняття апеляційної скарги до розгляду передбачає реєстрацію цивільної справи в апеляційному суді у порядку, встановленому частинами другою і третьою статті 11¹ ЦПК, та не пізніше наступного дня передачу її судді-доповідачу. Протягом трьох днів після надходження справи суддя-доповідач вирішує питання про прийняття апеляційної скарги до розгляду апеляційним судом шляхом винесення ухвали.

У ЦПК вперше введено норму, яка регулює порядок розподілу справ серед суддів апеляційного суду. Метою цієї норми є забезпечення принципу незалежності суддів та унеможливлення незаконного впливу на суддів при відкритті апеляційного провадження. Тому порядок розподілу справ серед суддів набуває виключно важливого значення, що позитивно позначається на зміцненні незалежності суддів.

¹ Див.: Бондаренко-Зелінська, Н. Л. Підготовка цивільних справ до судового розгляду як стадія цивільного процесу [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н. Л. Бондаренко-Зелінська. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2007. – С. 4.

² Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 5 грудня 2007 р. [Текст] // Цивільне судочинство: судова практика у цивільних справах. – 2008. – № 1 (17). – С. 98–99.

Установлений порядок розподілу справ серед суддів відповідає рекомендації № (92) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів», ухваленій Комітетом міністрів Ради Європи на 518-му засіданні 13 жовтня 1994 р.¹

Прийняття правильного процесуального рішення судом апеляційної інстанції на етапі прийняття апеляційної скарги до провадження безпосередньо впливає на подальшу підготовку справи до розгляду в суді апеляційної інстанції та на ефективність апеляційного провадження в цілому. Так, до апеляційної скарги, яка не оформлена відповідно до вимог, встановлених ст. 295 ЦПК, а також у разі несплати суми судового збору чи неоплати витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи, застосовуються положення ст. 121 вказаного Кодексу. Про прийняття апеляційної скарги до розгляду або повернення скарги суддя-доповідач постановляє ухвалу.

Законодавством передбачено, що після вивчення апеляційної скарги у судді є можливість винести декілька варіантів ухвал. Так, у разі прийняття апеляційної скарги до розгляду суддя-доповідач постановляє ухвалу. При вирішенні питання про прийняття апеляційної скарги суддя-доповідач не вправі давати оцінку обґрунтованості чи необґрунтованості скарги. Із цього випливає те, що не можна відмовити у прийнятті апеляційної скарги, наприклад, від особи, яка не брала участі у справі, з тих підстав, що рішення суду не порушує прав цієї особи².

Суд може винести ухвалу про залишення скарги без руху в разі невідповідності її формі та змісту, а також у випадку несплати суми судового збору чи неоплати витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи. Якщо особа у встановлений судом строк виконає вказівки суду щодо виправлення недоліків скарги, то остання вважається поданою в день первинного її подання до суду. У випадку невиконання особою, що подала скаргу, вимог суду у визначений термін, скарга вважається неподаною та повертається особі, про що виноситься ухвала.

Підготовка справи до розгляду в апеляційному суді ускладнюється надходженням неналежно оформленої справи, з нерозглянутими зауваженнями на правильність і повноту фіксування судового процесу технічними засобами або з нерозглянутими письмовими зауваженнями

¹ Рекомендація № (92) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» [Текст] : ухвал. Ком. міністрів Ради Європи на 518 засіданні 13 жовт. 1994 р. // Вісн. Верхов. Суду України. – 1997. – № 4. – С. 10–11.

² Див.: Луспенник, Д. Особливості підготовки цивільних справ до розгляду в суді апеляційної інстанції: спірні питання [Текст] / Д. Луспенник // Право України. – 2007. – № 6. – С. 70–71.

щодо повноти чи неправильності протоколу судового засідання, або без вирішення питання про ухвалення додаткового рішення. У таких випадках суддя-доповідач повертає справу до суду першої інстанції, про що постановляє ухвалу із зазначенням строку, протягом якого суд першої інстанції має усунути недоліки.

Постановлення ухвали про прийняття апеляційної скарги до розгляду означає початок провадження у справі судом апеляційної інстанції. Не пізніше наступного дня після винесення зазначеної ухвали апеляційний суд, що переглядатиме цивільну справу, має надіслати особам, які беруть участь у справі, копії заяви про апеляційне оскарження, апеляційної скарги та доданих документів. Крім того, суд встановлює строк, протягом якого особи, яких стосується судове рішення, вправі подати заперечення на апеляційну скаргу. Виконуючи вказану дію, суду необхідно враховувати реальний строк для реалізації зазначеними особами права подання заперечень на заяву про апеляційне оскарження й апеляційну скаргу. Якщо особа з поважних причин несвоєчасно подала заперечення чи пояснення, то вправі просити суд продовжити встановлені ним строки з наданням доказів, які б свідчили про поважність причин пропущення. Визначення поважності причин пропущення зазначених строків залежить від суду апеляційної інстанції та має встановлюватися залежно від обставин конкретної справи.

Відповідно до ст. 301 ЦПК протягом десяти днів з дня отримання справи суддя-доповідач вчиняє такі підготовчі дії:

- 1) з'ясовує питання про склад осіб, які беруть участь у справі;
- 2) визначає характер спірних правовідносин та закон, який їх регулює;
- 3) з'ясовує обставини, на які посилаються сторони й інші особи, які беруть участь у справі, як на підставу своїх вимог і заперечень;
- 4) з'ясовує, які обставини визнаються чи заперечуються сторонами й іншими особами;
- 5) вирішує питання про поважність причин неподання доказів до суду першої інстанції;
- 6) за клопотанням сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання про виклик свідків, призначення експертизи, витребування доказів, судових доручень щодо збирання доказів, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача;
- 7) за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання про вжиття заходів забезпечення позову;
- 8) вчиняє інші дії, пов'язані із забезпеченням апеляційного розгляду справи.

З урахуванням чисельності підготовчих дій, визначених у ст. 301 ЦПК, уявляється можливим їх класифікувати, враховуючи правову регламентацію останніх у ст. 301 ЦПК, на такі групи: 1) дії, спрямовані на

визначення суб'єктного складу справи; 2) дії, спрямовані на визначення характеру спірних правовідносин; 3) дії щодо дослідження законності й обґрунтованості рішення суду першої інстанції; 4) інші дії, пов'язані із забезпеченням належного апеляційного розгляду справи.

Стаття 301 ЦПК, як і відповідна норма, що регламентує підготовчі дії суду першої інстанції до розгляду справи по суті, не містить вичерпних дій суду апеляційної інстанції з підготовки справи до розгляду. Залежно від характеру та складності справи суд апеляційної інстанції може вчиняти і ті дії, які прямо не передбачені в переліку підготовчих дій, зазначених у ст. 301 ЦПК. Особливість підготовки справи до розгляду виявляється й у тому, що при підготовці справи до розгляду в суді апеляційної інстанції не діють такі принципи цивільного процесу, як гласність та усність, що є особливістю цієї частини апеляційного провадження, оскільки підготовка справи до розгляду проводиться без виклику осіб, що беруть участь у справі, та без проведення попереднього судового засідання. Таке положення законодавства вважаємо цілком обґрунтованим, оскільки провадження з перегляду рішень, що не набрали законної сили, характеризується оперативністю та кваліфікованістю, які виступають як гарантії законності перевірки цивільних справ.

Після проведення підготовчих дій суддя-доповідач доповідає про них колегії суддів, яка в разі необхідності вирішує питання про проведення додаткових підготовчих дій та призначення справи до розгляду. Якщо підготовчі дії здійснює суддя-доповідач одноособово, то призначення справи до розгляду вже відбувається колегіально, судовою колегією. Це обумовлено необхідністю проведення додаткових підготовчих дій за рішенням судової колегії в тому разі, якщо остання вважатиме проведені підготовчі дії недостатніми після доповіді судді-доповідача щодо їх проведення. Після вирішення питання про належність проведених підготовчих дій судова колегія призначає справу до розгляду.

§ 4. Розгляд справи судом апеляційної інстанції

Під час розгляду справи в апеляційному порядку суд перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів апеляційної скарги та вимог, заявлених у суді першої інстанції. Апеляційний суд досліджує докази, які судом першої інстанції були

досліджені з порушенням встановленого порядку або в дослідженні яких було неправомірно відмовлено, а також нові докази, неподання яких до суду першої інстанції було зумовлено поважними причинами. Крім того, суд не може розглядати вимоги особи, яка подала апеляційну скаргу, які не були заявлені в суді першої інстанції.

За правилами чинного ЦПК, суд не обмежений доводами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде виявлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є безумовною підставою для скасування рішення. Це положення уявляється таким, що суперечить принципу диспозитивності цивільного процесуального права, оскільки воля заінтересованих осіб може не спрямовуватись на досягнення такого процесуального результату, як скасування судового рішення.

Відповідно до ч. 2 ст. 302 ЦПК, справа має бути призначена до розгляду у розумний строк, але не пізніше семи днів після закінчення дій підготовки справи до розгляду. Таке положення процесуального законодавства справедливо критикується Д. Луспеником, оскільки встановлений законодавцем строк для призначення справи до розгляду в апеляційній інстанції є об'єктивно нереальним. А намагання законодавця забезпечити якомога скоріше вирішення справи насправді призводить до зворотного результату — не виправданого затягування строків розгляду справи, вимушеного порушення строків призначення справи до розгляду¹.

Дотримання процесуальних строків при розгляді цивільних справ можна вважати однією з обов'язкових передумов ефективності цивільного судочинства, оскільки соціальні та юридичні результати правозастосовної діяльності безпосередньо залежать від часу її здійснення. Крім того, процесуальні строки дисциплінують учасників процесу, орієнтуючи їх на своєчасну реалізацію суб'єктивних прав, якими вони наділені як суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин.

Розумність строку призначення справи до апеляційного розгляду в контексті ст. 302 ЦПК має обмежений характер. Підтримуючи вищенаведену позицію Д. Д. Луспеника відносно необхідності збільшення часових меж розумності вказаного строку, зазначимо, що ознакою розумності визначеного вказаною нормою строку має бути така обставина: в його межах не повинна втрачатись така мета апеляційного провадження, як об'єктивний, неупереджений та своєчасний розгляд

¹ Луспеник, Д. Кому потрібна поспішна апеляція? [Текст] / Д. Луспеник // Юрид. вісн. України. – 2006. – 4–10 лют. (№ 5). – С. 7.

апеляційної скарги на предмет дотримання законності й обґрунтованості рішення суду першої інстанції.

Цивільне процесуальне законодавство не передбачає, яким саме процесуальним документом оформлюється призначення справи до розгляду в апеляційному суді. Виходячи зі ст. 302 ЦПК, судова колегія саме в ухвалі повинна визначати всі обставини, що передбачені цією статтею. Такий висновок ґрунтується на тій обставині, що судова ухвала виноситься в процесі судового розгляду при вирішенні процедурних питань, визначених цивільним процесуальним законодавством. У той же час указаний процесуальний документ можна характеризувати як акт застосування норм процесуального права, спрямований на виникнення процесу, його розвиток і закінчення. Ухвала не торкається матеріально-правового спору і стосується питань процедури¹. В. В. Комаров та П. І. Радченко визначають такі умови набрання ухвалою ознак акта правосуддя: а) винесення ухвали має передбачатись законом; б) ухвала повинна постановлятися судом; в) винесенню ухвали повинні передувати передбачені цивільним процесуальним законом дії, наведення та встановлення саме таких обставин, з наявністю яких закон пов'язує можливість винесення відповідної ухвали; г) ухвала повинна оформлюватись у встановленій законом процесуальній формі та містити передбачені ЦПК реквізити².

Від належної процедури розгляду залежить ефективність апеляційного провадження. Справа розглядається апеляційним судом за правилами, встановленими для розгляду справи судом першої інстанції, з винятками і доповненнями, встановленими главою 1 розділу 5 ЦПК, яка передбачає апеляційне провадження. Це правило визначає порядок розгляду справи апеляційним судом. Розгляд справи є основним елементом апеляційного провадження та здійснюється у формі перевірки законності й обґрунтованості судового рішення фактично через повторний розгляд справи. Розгляд справи в суді апеляційної інстанції здійснюється у відповідній процесуальній формі в судовому засіданні, яке складається з чотирьох частин: підготовча; з'ясування обставин і перевірка їх доказами; судові дебати; ухвалення та оголошення рішення чи ухвали.

У підготовчій частині засідання суд зобов'язаний вирішити, чи можна вирішувати справу в даному складі суду, розглянути її за від-

¹ Див.: Цивільне процесуальне право України [Текст] : [підруч. для юрид. вузів і ф-тів / В. В. Комаров, В. А. Бігун, П. І. Радченко та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. – Х. : Основа, 1992. – С. 247.

² Комаров, В. В. Проблеми науки гражданского процессуального права / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова ; под ред. В. В. Комарова. – Харьков : Право, 2002. – С. 215.

сутності осіб, що не з'явилися у судові засідання. Крім того, роз'яснює права й обов'язки особам, що беруть участь у справі, та їх представникам; вирішує заявлені клопотання. До початку розгляду справи по суті головуючий з'ясовує, чи наполягає особа, що оскаржує рішення, на розгляді скарги, чи визнає вимоги апеляційної скарги протилежна сторона, чи не бажають сторони укласти мирову угоду.

Розгляд справи в апеляційному суді відбувається за правилами, встановленими для судового розгляду в суді першої інстанції (статті 158–196 ЦПК). Однак слід враховувати, що розгляд справи в апеляційному суді має підпорядковуватися також правилам розгляду справи в суді апеляційної інстанції. Мова йде про особливості дослідження й оцінки доказів апеляційним судом, розгляд справи в межах доводів, заявлених у суді першої інстанції. Також слід враховувати, що правила, які встановлено тільки для розгляду справ у першій інстанції, застосуванню апеляційним судом не підлягають. Зокрема, не повинні застосовуватись апеляційним судом правила про об'єднання позовних вимог, про подання зустрічного позову.

Специфічність розгляду справи судом апеляційної інстанції полягає також у більш вузькій спрямованості повторного процесу. Зокрема, це відображено у ст. 303 ЦПК України, згідно з якою суд апеляційної інстанції перевіряє законність і обґрунтованість рішення лише в межах позовних вимог, заявлених у суді першої інстанції. Більше того, така перевірка здійснюється, як правило, ще й у межах доводів апеляційної скарги. Тому якщо в апеляційній скарзі не вказане прохання дослідити в судовому засіданні, наприклад, висновок експерта, то апеляційний суд і не зобов'язаний це робити.

Повною мірою в суді апеляційної інстанції діє також принцип диспозитивності. Якщо в суді першої інстанції сторона вправі протягом усього часу розгляду справи по суті змінити підстави або предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог, то в суді апеляційної інстанції вона таких прав не має.

У цілому діяльність суду апеляційної інстанції як складова частини цивільного судочинства при розгляді апеляційної скарги по суті підпорядкована тим самим принципам, що і діяльність суду першої інстанції. Особливістю прояву основоположних засад цивільного судочинства при перегляді рішень, що не набрали законної сили, є також виключний характер колегіальності розгляду справи апеляційним судом. При розгляді справ у колегіальному складі професійних суддів

усі судді мають рівні з головуючим права, і судові рішення вважається прийнятими за умови, якщо за нього проголосувала більшість суддів.

Проте на будь-якій стадії цивільного процесу сторони можуть завершити справу мировою угодою. Закриття провадження в даному випадку відбувається відповідно до загальних правил про ці процесуальні дії незалежно від того, хто подав апеляційну скаргу. При цьому процесуальне законодавство не передбачає обов'язкового зупинення провадження у справі перед вирішенням питання про можливість закриття провадження у справі з метою надання сторонам часу, необхідного для примирення.

Процедура розгляду судом клопотання про закриття провадження у справі у зв'язку з укладанням мирової угоди викладена у ст. 175 ЦПК. Згідно із зазначеною нормою сторони можуть укласти мирову угоду і повідомити про це суд, зробивши спільну заяву. У разі укладання сторонами мирової угоди суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі. Втім ст. 175 ЦПК встановлює й інші правила затвердження мирової угоди. Закриваючи провадження у справі, суд за клопотанням сторін може постановити ухвалу про визнання мирової угоди. Якщо умови мирової угоди суперечать закону чи порушують права, свободи чи інтереси інших осіб, суд постановляє ухвалу про відмову у визнанні мирової угоди і продовжує розгляд справи. Таким чином, закон встановлює дві моделі закінчення справи шляхом укладання мирової угоди: без перевірки її на предмет відповідності закону та із такою перевіркою¹.

Як і в суді першої інстанції, виклик до судового засідання апеляційного суду здійснюється загальним порядком шляхом надсилання відповідним особам судових повісток за правилами, встановленими статтями 74–78 ЦПК. Враховуючи спрямованість цивільного процесуального законодавства на оперативний та розумний строк розгляду справи, ст. 305 ЦПК закріплює наслідки неявки в судове засідання осіб, які беруть участь у справі. Обставини, які можуть бути причинами як відкладення розгляду справи, так і розгляду справи у відсутності особи, що бере участь у справі, поділяють на два види. Апеляційний суд обов'язково має відкласти розгляд справи за умови неявки в судове засідання особи, яка бере участь у справі, відносно якої немає відомостей про вручення їй судової повістки. Відкладення розгляду спра-

¹ Див.: Сібільов, Д. М. Мирова угода в господарському та цивільному процесі [Текст] / Д. М. Сібільов // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. О. А. Пушкіна (23 трав. 2009 р.). – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. – С. 311–312.

ви може відбутись і у випадку, якщо від такої особи надійшло клопотання про відкладення розгляду справи у зв'язку з її неявкою за умови, якщо причини такої неявки будуть визнані судом поважними. У разі повідомлення належним чином сторін, інших осіб, які беруть участь у розгляді справи, про місце і час розгляду справи, та неявки вказаних осіб за таких умов суд апеляційної інстанції вправі розглянути цивільну справу за їх відсутності.

Новелою у цивільному процесуальному законодавстві України є ст. 304¹ ЦПК, яка регламентує особливості розгляду в апеляційному порядку окремих категорій справ. Указана норма закріплює можливість розгляду апеляційних скарг на рішення судів першої інстанції за деякими категоріями справ без виклику осіб, що беруть участь у справі, за наявними у справі матеріалами. Рішення суду апеляційної інстанції за результатами розгляду зазначених справ є остаточним та оскарженню не підлягає.

Законодавство про судоустрій України закріплює апеляційну форму перегляду судових рішень як основну (включаючи перевірку як законності, так і обґрунтованості рішення суду першої інстанції) та таку, що визначає, по суті, набрання рішенням місцевого суду законної сили. Виходячи з цього не слід, на нашу думку, виключати можливість для заінтересованих осіб брати участь у розгляді справи апеляційним судом, як це передбачено у ч. 1 ст. 304¹ ЦПК. Такий законодавчий припис протирічить, як уявляється, статтям 6 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки обмежує право на доступ до правосуддя та принцип відкритості розгляду цивільної справи, відповідно до якого особа має право бути присутньою в судовому засіданні та відстоювати свої позиції з урахуванням особливостей національного права.

Уявляється також спірним положення законодавчих приписів, котрі передбачають випадки неможливості оскарження рішення апеляційного суду в касаційному порядку (наприклад, ухвали апеляційного суду про відхилення апеляційної скарги на судовий наказ та залишення судового наказу без змін, ухвалу апеляційного суду про скасування судового наказу). Уявляється, що такі правила протирічать закріпленому в Конституції України праву на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення з урахуванням інстанційної побудови судів цивільної юрисдикції. З цього випливає, що винятків із права апеляційного та касаційного оскарження не повинно бути у цивільному процесі, оскільки заінтересованим особам необхідно гарантувати оскарження рішення суду першої інстанції як в апеляційному, так і в касаційному порядках. Інша побудо-

ва існує в системі адміністративних судів, де як суд першої інстанції може виступати касаційний суд, котрим є Вищий адміністративний суд України. У такому випадку навряд чи можна говорити про забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду касаційної інстанції, що розглядав справу як суд першої інстанції.

За результатами розгляду справи апеляційний суд виносить рішення або ухвалу. Правила ухвалення зазначених актів визначаються ст. 19 ЦПК та правилами щодо винесення рішення судом першої інстанції з урахуванням особливостей, що зазначені у статтях 314–316 ЦПК. Будь-яких труднощів у застосуванні вказаних норм суди апеляційних інстанцій не зазнають. Процесуальні акти апеляційного суду мають ухвалюватись із додержанням таємниці нарадчої кімнати. У нарадчій кімнаті питання на обговорення суду повинен ставити головуючий, а оформлювати рішення — суддя-доповідач. Рішення приймається більшістю голосів, головуючий голосує останнім. Рішення чи ухвала суду апеляційної інстанції має відповідати тим самим головним вимогам, що й ухвала (рішення) суду першої інстанції, тобто законності й обґрунтованості, повноті, чіткості, ясності.

Загальним правилом ухвалення рішень та постановлення ухвал апеляційним судом є надання суду апеляційної інстанції можливості скласти й оголошувати в день розгляду справи тільки вступну та резолютивну частини рішення, а оформлення її повного тексту відкладати на строк не більше п'яти днів. Проголошення вступної та резолютивної частини можливе не в усіх випадках, а лише у разі складності справи чи в інших встановлених законодавством випадках. Рішення суду апеляційної інстанції оголошується прилюдно в залі судового засідання, крім випадків проведення закритого судового засідання. Можна погодитися з позицією О. Д. Трач про те, що законодавче закріплення інституту проголошення ухвал, рішень суду апеляційної інстанції свідчить про демократизм цивільного судочинства. Крім того, воно сприяє здійсненню судочинством запобіжної та виховної функції. Процесуальна діяльність суду апеляційної інстанції з проголошення рішень, ухвал відбувається у словесній формі. Таким чином, при проголошенні рішень та ухвал здійснюється реалізація принципу усності судового розгляду¹.

¹ Трач, О. Д. Проголошення ухвал та рішень суду апеляційної інстанції [Текст] / О. Д. Трач // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали X регіон. наук.-практ. конф., 5–6 лют. 2004 р. – Л. : Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2004. – С. 307.

Стаття 314 ЦПК передбачає випадки винесення двох видів судових рішень: ухвали суду апеляційної інстанції та рішення апеляційного суду. Постановлення двох видів судових актів обумовлюється різним процесуальним змістом ухвали та рішення апеляційного суду. Ухвалу суд апеляційної інстанції виносить у випадках, передбачених ч. 1 ст. 314 ЦПК:

- 1) відхилення апеляційної скарги і залишення рішення суду без змін;
- 2) скасування ухвали, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направлення справи для продовження розгляду до суду першої інстанції;
- 3) скасування рішення суду із закриттям провадження у справі або залишенням заяви без розгляду;
- 4) відхилення апеляційної скарги і залишення ухвали суду без змін;
- 5) зміни ухвали суду першої інстанції;
- 6) скасування ухвали та вирішення питання по суті.

Рішення суд апеляційної інстанції виносить у випадках скасування судового рішення й ухвалення нового рішення або зміни останнього. Ухвалення рішення апеляційним судом обумовлюється розв'язанням справи по суті, а винесення ухвали не пов'язано з кінцевим розглядом цивільної справи по суті вимог.

Ухвала суду апеляційної інстанції складається:

- 1) зі вступної частини із зазначенням часу і місяця її постановлення; найменування суду; прізвищ та ініціалів головуючого і суддів; прізвища та ініціалів секретаря судового засідання; найменування справи та повних імен (найменувань) осіб, які беруть участь у справі;
- 2) описової частини із зазначенням короткого змісту вимог апеляційної скарги і судового рішення суду першої інстанції; узагальнених доводів особи, яка подала апеляційну скаргу; узагальнених доводів та заперечень інших осіб, які беруть участь у справі; встановлених судом першої інстанції обставин;
- 3) мотивувальної частини із зазначенням мотивів, з яких суд виходить при постановленні ухвали, і положення закону, яким він керувався;
- 4) резолютивної частини із зазначенням висновку апеляційного суду; розподілу судових витрат; строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

Ухвала суду апеляційної інстанції має відповідати вимогам ст. 315 ЦПК щодо її форми та змісту. Зокрема, при відхиленні апеляційної скарги і залишенні рішення суду першої інстанції без змін у порядку

ч. 1 ст. 308 зазначеного Кодексу — містити мотиви такого відхилення. Обґрунтування ухвали суду апеляційної інстанції лише посиланням на рішення суду першої інстанції є недостатнім і таким, що не відповідає вимогам ст. 315 ЦПК.

Неврахування зазначеного положення судом апеляційної інстанції приводить до скасування ухвали апеляційного суду судом касаційним та направлення справи на новий апеляційний розгляд¹.

У разі відхилення апеляційної скарги в ухвалі зазначаються мотиви її відхилення. При скасуванні рішення суду першої інстанції в рішенні має бути зазначено, які порушення закону були допущені судом першої інстанції. В ухвалі суд апеляційної інстанції має право посилатись і на роз'яснення касаційного суду чи правові позиції Верховного Суду України. Посилання апеляційного суду на вищевказані документи в цілому не підлягає запереченню, але необхідно враховувати, що вони не є джерелами права, і тому їх недотримання не тягне застосування відповідних санкцій.

Відхиляючи апеляційну скаргу, суд апеляційної інстанції має навести в ухвалі конкретні обставини і факти, що спростовують докази апеляційної скарги. У разі скасування рішення і ухвалення нового або зміни рішення в рішенні апеляційного суду зазначається, у чому полягає неправильність рішення. Згідно з практикою, що склалася, у рішенні, як правило, зазначається, які обставини справи апеляційний суд з'ясував, які докази дослідив, а також які ще дії виконав суд апеляційної інстанції.

В описовій частині ухвали необхідно стисло викласти зміст заявлених вимог (вимоги позивача, заперечення відповідача, позиція третіх осіб), після цього — зміст резолютивної частини суду першої інстанції. Виклавши зміст рішення, слід навести: узагальнені доводи апеляційної скарги; надані додаткові докази; пояснення осіб, які беруть участь у розгляді справи в суді апеляційної інстанції. При викладенні змісту апеляційної скарги слід зазначити не лише прохання особи, яка її подала, а й докази, згідно з якими вона вважає рішення неправильним.

У мотивувальній частині ухвали суд апеляційної інстанції має вказати, на якій підставі дійшов висновку про необхідність залишити ухвалу без зміни, її скасування або зміни. Відповідним чином слід аргументувати і висновок суду про закриття провадження у справі або залишення заяви без розгляду. Висновок про законність (незаконність),

¹ Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 6 лютого 2008 р. [Текст] // Суд. практика. – 2008. – № 8 (32). – С. 27–28.

обгрунтованість (необгрунтованість) судового рішення суд апеляційної інстанції робить на основі аналізу як матеріалів, що містяться у справі, так і додатково наданих, відповідно до чинного законодавства, особами, які мають на це право. Свої висновки апеляційний суд має порівняти з висновками, яких дійшов суд першої інстанції, що дає змогу з'ясувати питання про їх правильність або неправильність.

Суд апеляційної інстанції зобов'язаний викласти в мотивувальній частині ухвали власні правові висновки щодо правильності застосування судом першої інстанції матеріальних і процесуальних норм і посылитись на закон, котрим керувався при прийнятті ухвали.

Резолютивна частина ухвали має містити наслідки розгляду апеляційної скарги й інші відомості, які містяться в п. 4 ч. 1 ст. 315 ЦПК. Висновки суду мають узгоджуватися з мотивувальною частиною ухвали і відповідними повноваженнями, наданими судові апеляційної інстанції. Як при скасуванні рішення, так і при залишенні його без змін у резолютивній частині ухвали слід зазначити, рішення якого суду і в якій справі скасовується або залишається без зміни.

У разі часткового скасування рішення точно зазначається, в якій частині воно скасовується, а в якій залишається без зміни. Якщо провадження у справі, в якій рішення вже виконано, закривається судом апеляційної інстанції, у резолютивній частині ухвали має бути зазначено про поворот виконання рішення.

При частковому скасуванні ухвали суду, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направленні справи для продовження розгляду до суду першої інстанції в ухвалі має бути зазначено, які порушення закону були допущені судом першої інстанції. Ухвала суду апеляційної інстанції за апеляційною скаргою набирає чинності негайно після її проголошення.

Суд, який розглядає справу в апеляційному порядку, має зазначити правові підстави відхилення апеляційної скарги у випадку реалізації судом апеляційної інстанції повноваження, закріпленого у п. 1 ч. 1 ст. 314 ЦПК. На порушення судом першої інстанції норм процесуального права апеляційний суд повинен вказати у власній ухвалі при скасуванні рішення суду першої інстанції.

У юридичній літературі пропонується доповнити вимоги процесуального законодавства щодо вдосконалення змісту ухвали апеляційного суду¹. Убачається, що така позиція цілком прийнятна з урахуванням

---

¹ Трач, О. Зміст ухвали суду апеляційної інстанції [Текст] / О. Трач // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. юрид. – 2004. – Вип. 39. – С. 334–340.

сучасного законодавчого регламентування змісту вказаного акта правосуддя. Поряд з цим прийняття на законодавчому рівні пропозиції О. Д. Трач дозволить ретельніше відображати в судових актах зміст правовідносин, що з'ясувались під час апеляційного розгляду справи.

У статті 316 ЦПК передбачається зміст рішення суду апеляційної інстанції, яке виноситься у випадках скасування судового рішення й ухвалення нового або зміни рішення. Зміст рішення суду апеляційної інстанції незначною мірою відрізняється від змісту рішення суду першої інстанції з тією особливістю, що в рішенні апеляційного суду має відображатись юридична доля оскаржуваного рішення. Наявні ж відмінності є похідними від реалізації апеляційним судом покладених на нього повноважень. Якщо апеляційний суд дійде висновку про законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції, то в рішенні це має обґрунтовуватися конкретними даними з посиланням на матеріали справи. У разі скасування або зміни рішення суду першої інстанції апеляційний суд у своєму рішенні має вказати, у чому полягає незаконність та необґрунтованість суду першої інстанції, який закон і в чому порушено, якими матеріалами справи спростовуються мотиви суду першої інстанції, покладені в основу рішення. Якщо ухвала апеляційного суду не відповідає зазначеним вимогам закону, вона може бути скасована судом касаційної інстанції на підставі ст. 336 ЦПК¹.

Рішення апеляційного суду, як і ухвала вказаного судового органу, має складатися із вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частин. У цілому в законодавстві вичерпно надано перелік відомостей, які має містити зміст рішення. Резолютивна частина рішення апеляційного суду, крім висновків щодо правової долі оскарженого акта місцевого суду, має містити також інші відомості.

Стаття 316 ЦПК не містить вимог щодо вказівки на спосіб виконання рішення суду апеляційної інстанції, але вивчення судової практики дозволяє зробити висновок про необхідність доповнення зазначеної правової норми положеннями про порядок та спосіб виконання такого рішення. Так, у квітні 2003 р. мати одного з відрахованих студентів звернулася до Деснянського районного суду м. Чернігова в інтересах свого неповнолітнього сина та просила скасувати наказ від 17 січня 2003 р. № 15 про відрахування сина з Чернігівського державного технологічного університету (надалі — Наказ), поновити його як

¹ Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 4 липня 2007 р. [Текст] // Бюл. законодавства і юрид. практики України. – 2008. – № 7. – С. 307–309.

студента першого курсу та допустити до складання іспитів та заліків. Дослідивши обставини справи, суд першої інстанції відмовив у задоволенні вимог заявниці. Апеляційний суд Чернігівської області, розглянувши апеляційну скаргу заявниці, прийняв рішення, яким скасував рішення суду першої інстанції та Наказ, зобов'язавши Університет поновити сина заявниці студентом першого курсу Університету «...з вирішенням питання про складання ним академічної заборгованості». Ураховуючи наведене, суд апеляційної інстанції зобов'язав Університет поновити сина заявниці як студента першого курсу групи МА-021 (місце держзамовлення).

Рішення Апеляційного суду Чернігівської області було прийнято 6 жовтня 2003 р., тобто після того, як почався 2003/04 навчальний рік, а студенти групи МА-021, які були студентами першого курсу, перейшли на другий. При цьому група МА-021 так і залишилась групою МА-021, тобто вона стала групою другого курсу, але назва її не змінилась. Указаної групи на першому курсі Університету немає. А в рішенні апеляційного суду чітко вказано: «зобов'язати поновити. . . студентом першого курсу Університету за спеціальністю. . . групи МА-021 (місце держзамовлення)». Надана Міністерством освіти і науки України квота місць державного замовлення розподілена приймальною комісією серед абітурієнтів у серпні 2003 р., а вакантних бюджетних місць на першому курсі немає. Таким чином, у теперішній час виконати зазначене рішення суду апеляційної інстанції не уявляється можливим¹.

Суд апеляційної інстанції проголошує винесені рішення й ухвали за загальними правилами вчинення зазначених дій у суді першої інстанції. Виходячи з цього, рішення чи ухвала суду або вступна та резолютивна частини зазначених документів проголошуються негайно та прилюдно після закінчення судового розгляду та виходу складу суду із нарадчої кімнати. У разі проголошення в судовому засіданні тільки вступної та резолютивної частин рішення чи ухвали суд повідомляє, коли особи, які беруть участь у справі, зможуть ознайомитися з повним текстом рішення чи ухвали суду.

Головуючий роз'яснює зміст рішення (ухвали), порядок і строк оскарження. У юридичній літературі піддається критиці порядок постановлення судом апеляційної інстанції рішень і ухвал як переванта-

---

¹ Див.: Корбут, В. Обжалование приказа об отчислении [Текст] / В. Корбут // Юрид. практика. – 2004. – 25 марта (№ 12 (326)). – С. 13.

жений та непродуманий¹. Однак такий складний з першого погляду порядок проголошення акта правосуддя апеляційного суду пов'язаний з особливими правовими наслідками проголошення рішення апеляційного суду. Після вказаної дії рішення набуває законної сили. Таким чином, проголошення апеляційним судом власного рішення є юридичним фактом, від якого залежать виникнення, розвиток та припинення цивільних процесуальних правовідносин, тобто настання певних процесуально-правових наслідків.

З позиції процесуального права визнання рішення суду як самостійного матеріального юридичного факту означає наділення його властивостями й ознаками, які притаманні іншим юридично значущим обставинам. Судове рішення, будучи процесуальним актом, впливає на існування матеріальних та процесуальних правовідносин і тим самим набуває значення самостійного елемента механізму правового регулювання. Поряд з цим рішення апеляційного суду можна розглядати як правозастосовні акти, оформлені у вигляді процесуального документа, що владно підтверджує правовідносини сторін на підставі встановлених фактичних даних.

Після проголошення судового рішення апеляційний суд не може сам скасувати або змінити це рішення, за винятком випадків, встановлених у ст. 318 ЦПК. Приписи цієї норми є винятком із загального правила про те, що рішення апеляційного суду не може бути переглянуте судом, який його виніс. Слід зазначити, що перегляд рішення за цим правилом не є переглядом рішення за нововиявленими обставинами виходячи із викладеного нижче.

Вказана норма передбачає наслідки надходження до апеляційного суду скарг осіб, які мають право на апеляційне оскарження судових рішень після закінчення апеляційного розгляду справи та винесення рішення (ухвали) судом апеляційної інстанції або коли строки на подання апеляційної скарги у зв'язку з пропусшенням їх із поважних причин були поновлені або продовжені, й особа, яка подала апеляційну скаргу, не була учасником первинного розгляду справи судом апеляційної інстанції. У зазначених випадках суд апеляційної інстанції розглядає цивільну справу за правилами гл. 1 розд. 5 ЦПК. Необхідно зазначити, що ст. 318 ЦПК містить додаткові можливості реалізації передбаченого Конституцією та нормами процесуального законодав-

¹ Див.: Бородін, М. М. Апеляційне оскарження судових рішень у цивільних справах [Текст] / М. М. Бородін, Н. М. Бородіна // 36. наук. пр. Харк. держ. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Сер. «Право». – Х. : ХНАДУ, 2003. – Вип. 3. – С. 38–39.

ства права оскарження судових постанов, оскільки передбачає, по суті, відновлення апеляційного провадження після винесення судом апеляційної інстанції рішення чи ухвали. Можна зробити висновок, що розгляд апеляційної скарги в такій формі, що визначається в названій нормі, є винятком із загального правила про те, що суд (у даному випадку — апеляційний) не вправі переглядати та скасовувати за результатами розгляду справи раніше винесене ним рішення.

Виходячи із змісту вказаної норми будь-яка особа, яка вважає своє право порушеним судовим рішенням, що вже було предметом розгляду судом апеляційної інстанції, може звернутись із апеляційною скаргою на таке рішення суду першої інстанції. Апеляційний суд у такому випадку має ретельно перевіряти наявність порушень прав особи, що звернулася з апеляційною скаргою. У протилежному випадку апеляційний перегляд рішення суду першої інстанції може перетворитись у нескінченний перегляд рішення апеляційного суду на підставі ст. 318 ЦПК.

Маючи по суті унікальний характер, котрий дозволяє апеляційному суду переглянути власні рішення за межами існуючих у процесуальному законодавстві форм перегляду, визначений у ст. 318 ЦПК спосіб перегляду судового рішення є «дифузією» функціональних повноважень суду касаційної інстанції. Вбачається, що всі помилки, які впливають на законність рішення апеляційного суду, має виправляти процесуальним шляхом суд касаційної інстанції. Винятком у цьому випадку може служити перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, а не в порядку ст. 318 ЦПК, як це має місце в чинному цивільному процесуальному законодавстві. При прийнятті діючого ЦПК України така норма була передбачена у всіх проектах вказаного Кодексу, що були предметом розгляду Верховною Радою України. Активну участь в обговоренні цієї статті брали народні депутати Верховної Ради України третього скликання В. В. Онопенко та В. Л. Мусіяка¹, юристи харківської правової школи.

Рішення або ухвала апеляційного суду набирають законної сили з моменту їх проголошення. Під законною силою рішення (ухвали) суду апеляційної інстанції слід розуміти його незмінність та виключність. З точки зору об'єктивних меж законна сила судового рішення означає дію судового рішення з приводу тих правовідносин, прав і обов'язків, котрі були предметом рішення суду, а також з приводу тих юридичних фактів, які послужили його основою. Законна сила судового рішення з точки зору суб'єктивних меж поширюється на сторони

¹ <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1618-15&c=1#History/>.

й інших осіб, які брали участь у справі. Такі суб'єкти не можуть вдруге звернутися з апеляційною скаргою на судове рішення.

Правові наслідки набрання рішенням (ухвалою) законної сили залежать від його характеру. Так, якщо апеляційним судом ухвалу по справі скасовано і справу направлено для продовження розгляду до суду першої інстанції, то в останнього виникає обов'язок знову розглянути справу; особи, які беруть участь у справі, мають ті самі права, що й при первинному розгляді справи; не поновлюється перебіг строків позовної давності й ін. Якщо ж судом апеляційної інстанції змінюється рішення або виноситься нове, то настають такі самі наслідки, як і при набранні законної сили рішенням суду першої інстанції.

Особливим видом правозастосовного акта є окрема ухвала апеляційного суду. Суд апеляційної інстанції, виявивши під час розгляду справи окремі помилки, допущені судом першої інстанції, а також недоліки в роботі підприємств, установ, організацій і службових осіб, може разом із винесенням рішення (ухвали) постановити окрему ухвалу з приводу цих недоліків та помилок і надіслати її відповідним порушникам правових норм. Постановлення окремої ухвали можливе за умови не тільки виявлення самого факту порушення закону, а й при встановленні причин та умов такого порушення.

Відзначальною особливістю окремої ухвали є те, що по одній справі може бути постановлено декілька таких ухвал незалежно від характеру та значення інших судових актів, ухвалених по тій самій справі, стосовно тих самих учасників процесу, тоді як судове рішення може постановлятися тільки одне¹.

В окремій ухвалі може бути вказано також і на порушення законодавства при розгляді справи судом першої інстанції, які не тягнуть за собою скасування судового рішення чи ухвали (наприклад, порушення строків розгляду справи, правил діловодства в суді першої інстанції). Допущення подібних порушень законодавства судьями місцевих судів може стати підставою для застосування до них дисциплінарного впливу.

Адресат окремої ухвали зобов'язаний повідомити апеляційний суд протягом місяця з дня надходження окремої ухвали про вжиті заходи щодо усунення порушень закону, причин та умов відповідного порушення. Зазначеною особою окрему ухвалу, яка постановлена апеляційним судом, може бути оскаржено до суду касаційної інстанції.

¹ Див.: Чуйков, Ю. Н. Частное определение в гражданском судопроизводстве [Текст] / Ю. Н. Чуйков. – М. : Юрид. лит. , 1974. – С. 7, 23.

Оформлення судових рішень апеляційним судом, видача або направлення їх сторонам та іншим особам, які брали участь у справі, відбуваються за загальними правилами вчинення зазначених дій місцевим судом. Судове рішення виготовляється та підписується суддею (суддями), який його ухвалив, і скріплюється печаткою суду. Копії повного судового рішення видаються особам, які брали участь у справі, негайно після проголошення такого рішення. У разі проголошення тільки вступної та резолютивної частин рішення особам, які брали участь у справі і були присутні у судовому засіданні, негайно після його проголошення видаються копії судового рішення із викладом вступної та резолютивної частин. Копії судових рішень апеляційного суду повторно видаються судом першої інстанції, де зберігається справа.

Особам, які брали участь у справі, але не були присутні в судовому засіданні, копії повного судового рішення надсилаються рекомендованим листом із повідомленням про вручення протягом двох днів з дня його складання або за їх зверненням вручаються їм під розписку безпосередньо в суді. Це правило поширюється й на ті випадки, коли справа розглянута без участі однієї зі сторін в апеляційній інстанції.

Після закінчення апеляційного провадження справа у семиденний строк направляється до суду першої інстанції, який її розглянув, де вона зберігається. Семиденний строк, встановлений процесуальним законодавством для направлення справи до суду першої інстанції, починається з дня проголошення рішення (ухвали) суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги.

Розгляд справи в апеляційному суді, таким чином, є одним із засобів реалізації завдання цивільного судочинства. Ним виступає поновлення порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів суб'єктів права¹. Виходячи з цього від належної реалізації апеляційним судом механізму розгляду цивільної справи за апеляційною скаргою залежить ефективність поновлення прав, свобод чи інтересів вищевказаних осіб. Поряд з цим від руху цивільної справи, яким визначається ефективність апеляційного провадження, залежить належна реалізація судом апеляційної інстанції наданих процесуальним законодавством повноважень для усунення судової помилки, про що йтиметься далі.

---

¹ Див.: Луспенник, Д. Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції [Текст] / Д. Д. Луспенник. – Х. : Харків юрид. , 2006. – С. 144.

§ 5. Повноваження суду апеляційної інстанції. Підстави для скасування рішень та ухвал в суді апеляційної інстанції

Зміст діяльності апеляційного суду спрямовано на забезпечення законності та обґрунтованості рішень суду першої інстанції та на виправлення судових помилок, які вплинули на правосудність судового рішення. Під правосудністю рішення суду слід розуміти сукупність вимог, що пред'являються до постанови як до акта правосуддя.

Результатом діяльності суду апеляційної інстанції та оцінки його ефективності є правильне визначення висновку щодо законності (обґрунтованості) рішення суду першої інстанції, яке оскаржується. Виходячи з цього він має широке коло повноважень, які дозволяють запобігати порушенню законів й інших актів та нормалізувати діяльність підконтрольних суб'єктів. Повноваження складаються не лише з прав апеляційного суду. С. Ю. Кац справедливо зазначав, що повноваження судів контролюючих інстанцій необхідно трактувати ще як обов'язки з точки зору положення, що займають вищестоящі суди стосовно нижчих. Перші зобов'язані на підставі норм судоустрою та процесуальних перевіряти законність та обґрунтованість рішень судів першої інстанції та ухвалювати при цьому законні й обґрунтовані рішення¹.

Повноваження являють собою нерозривну єдність певних прав та обов'язків судових органів. Поряд з цим вони визначають юридичне становище судді, його взаємовідносини зі всіма іншими учасниками процесу.

Такі повноваження передбачені у ст. 307 ЦПК. У вказаній нормі цивільне процесуальне законодавство закріплює систему повноважень, які, власне, визначають сутність апеляційного провадження. Виходячи з цього зміст діяльності апеляційного суду спрямовано на забезпечення законності, обґрунтованості рішень суду першої інстанції, на вирішення справи судом апеляційної інстанції у випадку розв'язання справи по суті та на виправлення судових помилок, які вплинули на правосудність судової постанови. Під правосудністю рішення суду слід розуміти сукупність вимог, що пред'являються до рішення як до акта правосуддя.

¹ Кац, С. Ю. Судебный надзор в гражданском судопроизводстве [Текст] / С. Ю. Кац. – М. : Юрид. лит. , 1980. – С. 186.

Відповідно до норм процесуального законодавства з урахуванням змін, що внесені Законом України «Про судоустрій і статус суддів», за наслідками розгляду апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції апеляційний суд має право:

- 1) постановити ухвалу про відхилення апеляційної скарги і залишення рішення без змін;
- 2) скасувати рішення суду першої інстанції і ухвалити нове рішення по суті позовних вимог;
- 3) змінити рішення;
- 4) постановити ухвалу про скасування рішення суду першої інстанції і закриття провадження у справі або залишення заяви без розгляду.

Стаття 307 ЦПК передбачає повноваження апеляційного суду не тільки при перегляді ним рішень суду першої інстанції, а й при перегляді ухвал місцевого суду. Повноваження суду апеляційної ланки стосовно перегляду рішення більш розширені, ніж повноваження, яким наділений вказаний судовий орган при перегляді судової ухвали. Це зумовлюється тим, що в разі винесення ухвали справа по суті не вирішується, і тому, як правило, скасування останньої відбувається тільки при порушенні місцевим судом при винесенні ухвали норм процесуального права.

Поряд з цим ч. 3 ст. 307 ЦПК вперше визначає коло повноважень суду апеляційної інстанції, що реалізуються за наслідками розгляду скарги на судовий наказ. Так, апеляційний суд має право:

- 1) постановити ухвалу про відхилення апеляційної скарги і залишення судового наказу без змін;
- 2) постановити ухвалу про скасування судового наказу та роз'яснити, що заявлені стягувачем вимоги можуть бути розглянуті в позовному провадженні з додержанням загальних правил щодо пред'явлення позову;
- 3) змінити судовий наказ.

Ухвала апеляційного суду про відхилення апеляційної скарги на судовий наказ і залишення судового наказу без змін є остаточною і оскарженню не підлягає. Таке положення процесуального законодавства уявляється спірним, як і вимоги ст. 304¹ ЦПК. Вважаємо, що такі законодавчі приписи суперечать закріпленому Конституцією України праву на касаційне оскарження судового рішення з урахуванням інстанційної побудови судів цивільної юрисдикції. Тому винятків з права апеляційного та касаційного оскарження не повинно міститись у цивільному процесі, оскільки заінтересованим особам необхідно

гарантувати оскарження рішення суду першої інстанції як в апеляційному, так і в касаційному порядку.

Зазначені у ч. 1 ст. 307 ЦПК повноваження суду апеляційної інстанції щодо перегляду рішення суду першої інстанції можна поділити на такі групи. До першої групи належать повноваження, при реалізації яких апеляційний суд визнає законність та обґрунтованість оскаржаного рішення. До другої групи належать такі повноваження, які реалізуються при розгляді справи з частковим чи повним вирішенням справи по суті (зміна рішення суду першої інстанції або винесення нового рішення). Третя група повноважень зводиться до закінчення розгляду справи без її вирішення. Суд у цьому випадку закриває провадження у справі або залишає заяву без розгляду.

Завдяки реалізації своїх повноважень апеляційний суд забезпечує виправлення судових помилок, які є наслідками незаконності та необґрунтованості рішень суду першої інстанції. Судова статистика свідчить про кількісні та якісні показники діяльності апеляційних судів щодо перегляду судових рішень.

У 2008 р. у провадженні апеляційних судів за апеляційними скаргами на рішення та ухвали місцевих судів перебувало 110,2 тис. цивільних справ і матеріалів. Розглянуто за апеляційними скаргами 77 тис. справ, або 69,9 % від тих, що перебували у провадженні (без урахування повернутих та залишених без розгляду). У тому числі розглянуто 53,8 тис. цивільних справ за апеляційними скаргами тільки на рішення (без ухвал) місцевих судів. Апеляційні скарги задоволено в 25,6 тис. справ, або 47,6 % від кількості розглянутих¹.

Упродовж 2009 р. розгляд справ апеляційними судами збільшився. До апеляційних судів у 2009 р. за апеляційними скаргами на судові рішення місцевих судів надійшло 112,3 тис. справ та матеріалів, що на 15,5 % більше, ніж у 2008 р.; у тому числі 74,7 тис. скарг на рішення місцевих судів, або 8,2 % від числа справ, розглянутих з ухваленням рішення. За апеляційними скаргами на рішення та ухвали місцевих судів у 2009 р. розглянуто 83,6 тис. справ, або 68,3 % від тих, що перебували у провадженні (без урахування повернутих та залишених без розгляду). У тому числі розглянуто 57,6 тис. цивільних справ за апеляційними скаргами тільки на рішення (без ухвал) місцевих судів,

¹ Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/9DD E825F47D1FAF3C225766A0041BF8D?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=9DDE825F47D1FAF3C225766A0041BF8D&Count=500&>

з яких апеляційні скарги задоволено в 27,3 тис. справ, або 47,4 % від кількості розглянутих¹.

У першому півріччі 2010 р. порівняно з аналогічним періодом 2009 р. кількість цивільних справ за апеляційними скаргами на рішення та ухвали місцевих судів, що перебували у провадженні апеляційних судів, збільшилась у 3,6 разу і становила 244,7 тис. Збільшення відбулося за рахунок оскарження до апеляційних судів судових рішень, прийнятих місцевими судами за результатами розгляду спорів з приводу призначення, обчислення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням та інших соціальних виплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг, речового майна, пайків або грошової компенсації. Згідно з даними Державної судової адміністрації України у I півріччі 2010 р. до апеляційних судів надійшло 170,3 тис. справ за апеляційними скаргами на зазначені рішення. На розгляді апеляційних судів перебувало майже 43 тис. цивільних справ за апеляційними скаргами тільки на рішення (без ухвал) місцевих судів, що на 5,8 % менше порівняно із 2009 р. Розглянуто 26,9 тис. справ, або 62,5 % від тих, що перебували у провадженні².

Проблеми дослідження першої групи повноважень апеляційного суду є актуальними у зв'язку із визнанням законності й обґрунтованості рішення, що оскаржується. Також це пов'язано із протидією зловживань заінтересованими особами правом апеляційного оскарження з метою зупинити набранням рішенням суду першої інстанції законної сили. Апеляційний суд відхиляє апеляційну скаргу і залишає рішення без змін, якщо визнає, що суд першої інстанції ухвалив рішення з додержанням вимог матеріального і процесуального права. Так, розглянувши у відкритому судовому засіданні в м. Донецьку апеляційну скаргу Управління Пенсійного фонду України в Калінінському районі м. Горлівки Донецької області на рішення Калінінського районного суду м. Горлівки від 21 червня 2010 р. по справі за позовом П. до ви-

---

¹ Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2009 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/09F805995C5F5CA6C2257752002A196D?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=09F805995C5F5CA6C2257752002A196D&Count=500&>.

² Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у I півріччі 2010 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/DB726E471C0C7D96C22577CB0043223F?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=DB726E471C0C7D96C22577CB0043223F&Count=500&>.

шевказаного Управління про оскарження дій та зобов'язання здійснити перерахунок пенсії, суд апеляційної інстанції постановив ухвалу про відхилення апеляційної скарги та залишення рішення Калінінського районного суду м. Горлівки від 21 червня 2010 р. без змін. Правовою підставою ухвали стало правильне дотримання судом першої інстанції під головуванням судді Круподері Д. О. при розгляді справи норм матеріального і процесуального права¹.

Частина 2 ст. 308 ЦПК закріплює неможливість скасування правильного по суті і справедливого рішення суду з одних лише формальних міркувань. При цьому в процесуальному законодавстві не закріплюється зміст «справедливості» рішення. О. Т. Боннер зазначає, що поняття «справедливість» найтісніше пов'язане з поняттям законності й обґрунтованості. У той же час це різні речі, котрі визначають якісні характеристики судового або іншого правозастосовного акта. Поняття «справедливість» судового рішення включає моральний, соціальний та юридичні аспекти, котрі нерозривно пов'язані між собою. При здійсненні правосуддя суд повинен намагатись досягти не історичної, соціальної, моральної чи ще будь-якої, а правової справедливості. Законне й обґрунтоване рішення, за загальним правилом, є також справедливим у моральному та соціальному відношенні. Так, відмовляючи Т. у позові про відібрання дитини до подружжя Є., суд посилався на погодження позивача на усиновлення дитини, а також на нерівність соціальних можливостей сторін щодо виховання дитини. Остання обставина мала вирішальне значення. У даному випадку рішення суду є явно несправедливим у соціальному відношенні².

На нашу думку, правильним по суті рішення є в тому випадку, коли воно відповідає вимогам законності й обґрунтованості, оскільки при порушенні останніх рішення суду першої інстанції підлягає зміні або скасуванню. У випадку порушення інших вимог, які ставляться до судового рішення (чіткість, ясність), останні можуть бути виправлені тим судом першої інстанції, який розглянув справу по суті, а не апеляційним судом. У юридичній літературі зазначається, що норму процесуального права щодо заборони скасування правильного і справедливого по суті рішення з одних лише формальних міркувань не можна

¹ Справа № 2-5136/10 р. [Текст] // Архів Калінінського районного суду м. Горлівки Донецької обл.

² Боннер, А. Т. Избранные труды по гражданскому процессу [Текст] / А. Т. Боннер. – СПб. : Изд. дом С.-Петербур. гос. ун-та, Изд-во юрид. фак. С.-Петербур. гос. ун-та, 2005. – С. 470–471, 516–519.

розширено тлумачити. Вбачається, рішення суду слід залишати без змін за наявності незначних порушень закону, які були усунуті при розгляді справи місцевим судом, або ж таких, які можуть бути виправлені судом першої чи апеляційної інстанції. Це стосується випадків, коли такі недоліки не призводять до порушення основних принципів цивільного процесуального права, охоронюваних законом прав та інтересів осіб, які беруть участь у справі. Крім того, такими недоліками можуть бути: сплата судового збору після відкриття цивільної справи, відсутність у позовній заяві підпису позивача (коли він брав участь у справі та підтримував свої вимоги), відсутність підпису в журналі судового засідання секретаря або судді, невідповідність дат у журналі судового засідання та в рішенні суду, помилки у визначенні даних про сторони, необговорення відводу, коли підстави для цього відсутні¹.

Попри законодавчу заборону скасування правильного по суті і справедливого судового рішення, не можна не зважати на наявність випадків у діяльності апеляційних судів, коли рішення судів першої інстанції скасовуються виключно за формальними ознаками, що є недопустимим. Наприклад, у справах про визнання угод недійсними як треті особи без самостійних вимог, як правило, притягаються нотаріуси. Будь-яке рішення у справах цієї категорії інтереси нотаріусів не зачіпає, тому найчастіше вони до судового засідання не з'являються, рішень не оскаржують. Як справедливо зазначають В. В. Комаров та В. В. Баранкова, спори про право цивільне, що виникають із правовідносин, які одержали нотаріальне оформлення, традиційно розглядаються в позовному провадженні. Труднощі тут викликає визначення процесуального становища нотаріуса як суб'єкта цивільного процесу. Нерідко в судовій практиці нотаріуси в таких справах виступають співвідповідачами, що є неправильним. Варіанти визначення процесуального становища нотаріуса полягають у такому: нотаріус може бути свідком або третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, оскільки заінтересованості у предметі спору, яким є спірні матеріальні правовідносини, нотаріус не має. При цьому слід виходити зі складу фактів, що становлять предмет доказування у тій чи іншій справі².

¹ Див.: Гузь, Л. Е. Апелляционное и кассационное производство. Теория, проблемы и практика применения судами первой, апелляционной и кассационной инстанции [Текст] / Л. Е. Гузь. – Харьков : Харьков юрид., 2003. – С. 80–81.

² Комаров, В. В. Нотариат: перспективы унормування, законодавство, судова практика [Текст] / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. – Х. : Право, 2008. – С. 25–26.

При застосуванні судом апеляційної інстанції повноваження щодо відхилення апеляційної скарги і залишення рішення без змін у випадку, якщо рішення суду першої інстанції містить недоліки, які не є підставою для його скасування чи зміни (наприклад, порушення строків провадження у справі до судового розгляду чи строків розгляду справи), то суд апеляційної інстанції постановляє ухвалу про відхилення апеляційної скарги і залишення рішення (ухвали) без змін. В останньому випадку судом апеляційної інстанції має бути вказано на допущені судом недоліки у спеціально винесеній окремій ухвалі.

Під час характеристики повноважень апеляційного суду одним із проблемних питань є визначення підстав для скасування рішення місцевого суду й ухвалення нового рішення або його зміни.

Скасування судового рішення й ухвалення судом апеляційної інстанції нового рішення відбувається за умови порушення вимог законності й обґрунтованості судового рішення. Це повноваження апеляційного суду сприяє найбільш оперативному розгляду цивільної справи з винесенням рішення по суті спору та виходячи з цього є основним із повноважень апеляційного суду. Таке повноваження відповідає цілям апеляційного провадження — завершити провадження у справі на цій стадії цивільного процесу й усунути судову помилку.

Підставами для скасування рішення суду першої інстанції і ухвалення апеляційним судом нового рішення є:

1) неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи;

2) недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд вважав встановленими;

3) невідповідність висновків суду обставинам справи;

4) порушення або неправильне застосування норм матеріального або процесуального права, а також розгляд і вирішення справи неповноважним судом; участь в ухваленні рішення судді, якому було заявлено відвід на підставі обставин, що викликали сумнів в неупередженості судді, і заяву про його відвід визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованою; ухвалення чи підписання постанови не тим суддею, який розглядав справу.

Норми матеріального права вважаються порушеними або неправильно застосованими, якщо застосовано закон, який не поширюється на ці правовідносини, або не застосовано закон, який підлягав застосуванню.

Порушення норм процесуального права можуть бути підставою для скасування або зміни рішення, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи.

На сьогодні не існує офіційного узагальнення судової практики апеляційних судів щодо застосування вказаного повноваження, оскільки зміст останнього по-новому викладений у Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

Раніше динаміка статистичних даних діяльності судів апеляційної інстанції свідчила про підвищення якісного рівня винесених рішень судами першої інстанції. Це зумовлювалося поступовим скороченням рішень місцевих судів, котрі оскаржувались в апеляційному порядку¹.

Зміни у ст. 309 ЦПК щодо кола повноважень апеляційного суду стосуються, насамперед, позбавлення судів апеляційної інстанції повноваження щодо скасування судового рішення і направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

У цілому позбавлення апеляційного суду повноваження скасування судового рішення і направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції має позитивні риси. Однак у той же час вважаємо, що доцільно все ж таки передбачити існування такого повноваження до таких порушень законодавства, які взагалі нівелюють судовий захист порушених прав (інтересів). Так, в окремих випадках не можна говорити про здійсненість судового захисту навіть із порушенням норм матеріального і процесуального права, а судові рішення має тільки зовнішні атрибути процесуального документа. Мова в даному випадку йде про розгляд цивільної справи неповноважним судом, про ухвалення чи підписання рішення не тим суддею, який розглядав справу. У таких обставинах не можна говорити про здійсненість судового захисту навіть у тому разі, якщо рішення ухвалене та справа розглянута з дотриманням норм матеріального і процесуального права.

У той же час слід погодитись із О. О. Борисовою в тому, що повноваження апеляційного суду, спрямоване на скасування рішення місцевого суду і направлення справи на новий розгляд, може іменуватись касаційним, оскільки характерне для суду касаційної інстанції, котрий у порядку касаційного провадження здійснює перевірку правової сторони судового рішення, що набрало законної сили². Саме така «каса-

¹ Див.: Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2005 р. (за даними судової статистики) [Текст] // Вісн. Верхов. Суду України. – 2006. – № 6 (70). – С. 42; Стан здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2006 р. (за даними судової статистики) [Текст] // Вісн. Верхов. Суду України. – 2007. – № 6 (82). – С. 38–39; Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2008 р. [Текст] // Вісн. Верхов. Суду України. – 2009. – № 5 (105). – С. 27.

² Борисова, Е. А. Апелляция в гражданском (арбитражном) процессе [Текст] / Е. А. Борисова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Городец, 2008. – С. 186.

ційна» характеристика зазначеного повноваження є додатковим аргументом, що свідчить про логічність позиції законодавця щодо зміни кола повноважень апеляційного суду.

Науковцями даються різні тлумачення зміни рішення суду першої інстанції як засобу усунення судової помилки¹. Ураховуючи багато поглядів на зміст вказаної дії, уявляється, що зміна рішення суду першої інстанції відбувається у випадках зміни будь-якої його частини без зміни суті рішення (наприклад, зміна мотивувальної частини судового рішення або резолютивної в частині вимог, заявлених у суді першої інстанції). Втім законодавство не розкриває змісту понять «зміна», «скасування» та «винесення нового рішення».

За правилами ст. 309 ЦПК зміна рішення можлива не тільки при допущенні помилки у застосуванні норм матеріального, а й процесуального права. Зміна рішення при порушенні норм процесуального права відбувається, наприклад, при зміні розміру судових витрат, встановлених судом першої інстанції.

За змістом ЦПК обґрунтованість судового рішення являє собою взаємозв'язок доведеності й аргументованості всіх висновків, що містяться в рішенні. Обґрунтованість як вимога, яка пред'являється законодавцем до судового рішення, має включати також посилання на докази, що були досліджені під час розгляду справи.

Як підстава для скасування судового рішення неповне з'ясуванням судом обставин, що мають значення для справи, пов'язане з неправильним визначенням судом першої інстанції предмета доказування — кола матеріально-правових фактів. Реалізація вказаної підстави для скасування рішення суду першої інстанції може мати місце у випадку неякісного проведення провадження у справі до судового розгляду. Скасування рішення за зазначеною підставою може мати місце також при неналежній оцінці доказів, що мають значення для правильного розгляду цивільної справи. Скасовуючи рішення у зв'язку з неповним з'ясуванням обставин, що мають значення для справи, суд апеляційної

¹ Див.: Балюк, М. І. Практика застосування Цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях та відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції [Текст] / М. І. Балюк, Д. Д. Луспеник. — Х. : Харків юрид., 2008. — Сер. «Судова практика». — С. 503–507; Гнатенко, А. В. Повноваження апеляційного суду при перегляді рішення суду: теоретичні та практичні спірні питання [Текст] / А. В. Гнатенко, Д. Д. Луспеник // Вісн. Верхов. Суду України. — 2008. — № 12. — С. 38–45; Гузь, Л. Є. Підстави для скасування судових рішень (ухвал) та способи запобігання їх виникнення при розгляді цивільних справ в судах [Текст] / Л. Є. Гузь. — Х. : Поліграфіст, 2006. — С. 278–362.

інстанції повинен дати оцінку тому, яке значення для винесення рішення могло б мати встановлення того чи іншого факту. Якщо встановлення такого факту не могло привести суд до іншого кінцевого висновку, то рішення суду першої інстанції не повинно скасовуватись.

Недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд вважає встановленими, є наслідком реалізації апеляційним судом права вільної оцінки доказів по справі з приводу неналежної їх оцінки судом першої інстанції. Висновку про недоведеність обставин, що мають значення для справи, суд апеляційної інстанції доходить у випадках, коли в нього є сумніви достовірності доказів, їх повноти, правильності наданої їм оцінки. Висновок про доведеність чи недоведеність обставин, що мають значення для справи, можливий лише на підставі оцінки доказів. Призначення оцінки доказів апеляційною інстанцією складається з перевірки правильності їх оцінки судом першої інстанції.

Відмінність необґрунтованості судового рішення у вигляді недоведеності обставин, які мають значення для справи, від такого виду необґрунтованості, як неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи, полягає в тому, що в першому випадку суд першої інстанції, правильно визначивши предмет доказування та визнавши встановленими істотні по справі обставини (юридичні факти матеріального права), не навів достатньо доказів щодо їх існування. У другому ж випадку суд поряд із неповним з'ясуванням обставин справи не визначив предмет доказування за колом цих обставин. У випадку обґрунтування висновків суду на недостатньо досліджених і неналежно оцінених ним доказах рішення суду не може бути визнане законним та обґрунтованим і підлягає скасуванню. У рішенні суд повинен дати належну оцінку доказам або зазначити причини, з яких він не взяв їх до уваги¹.

Невідповідність висновків суду обставинам справи має місце в тих випадках, коли з повно та правильно встановлених фактичних обставин справи суд першої інстанції зробив невірний висновок про фактичні взаємовідносини сторін. Нерідко невідповідний обставинам справи висновок суду, викладений у рішенні, породжує в апеляційного суду сумніви або у повноті з'ясування судом першої інстанції обставин, що мають значення для справи, або в їх доведеності.

Невідповідність висновків суду обставинам справи може виявлятися двояко. По-перше — у протиріччі висновків суду, викладених

---

¹ Ухвала військової колегії Верховного Суду України від 20 лютого 2001 р. [Текст] // Рішення Верхов. Суду України. – 2002. – С. 57–59.

у рішенні, встановленим ним фактам. По-друге — у протиріччі висновків суду щодо праввідносин сторін або стосовно обставин справи.

Важливо чітко уявляти зазначені відмінності, оскільки від цього залежить правильність дій апеляційного суду.

Невідповідність висновків суду обставинам справи може бути і наслідком того, що суд не навів мотиви, з яких він відхилив одні докази та визнав достовірними інші. Такими, що не відповідають обставинам справи, висновки суду, викладені у рішенні, мають визнаватись і в тому випадку, якщо ці висновки немотивовані чи мотивовані непереконливо.

В юридичній літературі зазначалося, що невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи може мати місце і тоді, коли у процесі використовуються непрямі докази, і їм суд надає перевагу¹. На наш погляд, з наведеним положенням навряд чи можна погодитись, оскільки в протилежному разі можна говорити про порушення принципу свободної оцінки доказів, згідно з яким жодні докази не мають для суду наперед встановленої сили.

Окремою підставою для скасування рішення суду першої інстанції і ухвалення нового рішення або зміни рішення є порушення чи неправильне застосування норм матеріального або процесуального права.

Норми матеріального права вважаються порушеними або неправильно застосованими, якщо судом застосовано закон, який не поширюється на ці праввідносини. Неправильно застосованим слід розцінювати закон і у тому випадку, коли не застосовано закон, який підлягав застосуванню. Характеризуючи зазначені випадки порушення чи неправильного застосування норм матеріального права, необхідно враховувати таке: порушення норм матеріального права, яке виявляється у незастосуванні закону, що підлягає застосуванню, або у застосуванні закону, який не підлягає застосуванню, не завжди можливо чітко розрізнити. Тому для їх розмежування необхідно мати на увазі, що у випадку застосування закону, який не підлягає застосуванню, суд помилково до відносин сторін застосовує не той закон, який має бути застосований; суд при вирішенні правового спору не застосовує у повному обсязі норми матеріального права та виносить рішення, яке суперечить чинному законодавству.

Неправильне застосування закону об'єднує і випадки, коли суд узагалі не керувався при розгляді справи жодним законом або у випадку, коли суд хоч і керувався законом, але не тим, що регулює спірні

¹ Див.: Пучинский, В. К. Кассационное производство в советском гражданском процессе [Текст] / В. К. Пучинский. – М., 1973. – С. 33.

правовідносини. Згідно із ст. 8 ЦПК при неврегулюванні спірних правовідносин певною, конкретною нормою права, суд не вправі повільно вирішувати справу, а має застосовувати закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого — суд виходить із загальних засад законодавства (аналогія права). Суд, переглядаючи рішення в апеляційному порядку, має зазначити у своєму рішенні на недолік суду першої інстанції та вказати закон, на підставі якого слід розв'язувати справу.

При порушенні норм матеріального права суд посилається на недіючі правові норми, неналежно вирішує питання належного застосування законодавства у випадку колізії законів, а також застосовує нормативний акт, виданий некомпетентним органом. Таким чином, перевіряючи законність рішення, суд має перш за все враховувати дію закону в часі та просторі. Матеріально-правові відносини регулюються нормами, чинними в момент виникнення конкретних правовідносин, якщо закон, який пізніше набрав чинності, на час розгляду справи не має зворотної сили.

Порушення норм процесуального права також можуть бути підставою для скасування або зміни рішення за умови, якщо ці порушення призвели до неправильного вирішення справи. При розгляді справи судом першої інстанції можуть мати місце і процесуальні порушення, які не впливають на суть рішення та не можуть бути підставою до його скасування. Наприклад, при порушенні строків розгляду справ чи при розгляді справи в закритому судовому засіданні з наступним встановленням апеляційною інстанцією, що підстав для цього не було. Подібні порушення мають формальний характер, а згідно з процесуальним законом жодне правильне по суті рішення не може бути скасоване з одних лише формальних міркувань. Тому процесуальні порушення, які в конкретному випадку не могли вплинути на правильність розгляду спору про матеріальне право, не можуть служити причиною скасування рішення.

При виявленні судом апеляційної інстанції порушень норм процесуального права, що не впливають на правильність судового рішення та не є підставами для скасування останнього, апеляційний суд вказує на такі порушення відповідному суду першої інстанції окремою ухвалою, застерігаючи його тим самим від повторювання таких помилок.

Цивільне процесуальне законодавство у ст. 309¹ в редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вперше закріпило підстави

для скасування судового наказу. Вказаний документ підлягає скасуванню в апеляційному порядку, якщо апеляційний суд встановить відсутність між стягувачем та боржником спірних правовідносин, на основі яких була заявлена вимога. Однак потребує, на нашу думку, критичної оцінки положення ч. 2 ст. 309¹ ЦПК щодо остаточності та неможливості оскарження в касаційному порядку ухвали апеляційного суду про скасування судового наказу, оскільки положення вказаної норми протирічить п. 1 ч. 1 ст. 324 ЦПК щодо кола об'єктів касаційного оскарження. Поряд з цим правила передбачені ч. 2 ст. 309¹ ЦПК, уявляються такими, що суперечать гарантованому Конституцією України праву заінтересованої особи на касаційне оскарження судового рішення у випадках, установлених законом.

Наступне функціональне повноваження закріплене у ст. 310 ЦПК. Відповідно до вказаної норми рішення суду підлягає скасуванню в апеляційному порядку із закриттям провадження у справі або залишенням заяви без розгляду з підстав, визначених статтями 205 і 207 ЦПК. При застосуванні вказаного повноваження апеляційні суди будь-яких суттєвих труднощів не зазнають.

У той же час не можна не зазначити таке. Якщо судом першої інстанції ухвалено законне й обґрунтоване рішення, смерть фізичної особи чи припинення юридичної особи — сторони у спірних правовідносинах після ухвалення рішення, що не допускає правонаступництва, не може бути підставою для застосування вимог ч. 1 зазначеної норми.

Згідно із ст. 310 ЦПК рішення суду підлягає скасуванню в апеляційному порядку із закриттям провадження у справі або із залишенням заяви без розгляду з підстав, зазначених у статтях 205 і 207 ЦПК. Повноваження на скасування рішення із закриттям провадження у справі чи залишенням заяви без розгляду виникають, на відміну від повноважень на винесення нового рішення або зміну раніше винесеного рішення, котре застосовується у зв'язку із порушенням норм матеріального права, за наявності порушень *процесуального* закону.

Закриття провадження у справі та залишення заяви без розгляду обумовлюють закінчення розгляду цивільної справи без винесення судового рішення. Наслідком залишення заяви без розгляду є можливість повторного звернення до суду з тотожним позовом після усунення умов, що були підставою для залишення заяви без розгляду.

При закритті провадження у справі повторний розгляд справи судом того самого позову між тими ж сторонами неможливий. Ця форма за-

кінчення цивільних справ застосовується у випадках, коли суд незаконно прийняв справу до судового провадження або коли продовження процесу стає неможливим або недоцільним¹.

Скасування судового рішення із залишенням заяви без розгляду відбувається за умов існування обставин, передбачених ст. 207 ЦПК. У науковій літературі вказується, крім зазначеного, на таку особливість реалізації вищевказаного повноваження: якщо при розгляді справи в порядку окремого провадження виникає спір про право, що вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах. Перелік підстав залишення заяви без розгляду є вичерпним та розширеному тлумаченню не підлягає.

Для правильного застосування апеляційними судами повноваження щодо скасування рішення суду першої інстанції із закриттям провадження у справі останні можна поділити на три групи: першу складають підстави, які свідчать про помилку суду у зв'язку з відсутністю у позивача права на судовий захист по даній справі; другу — підстави, підґрунтям котрих є принцип диспозитивності цивільного процесу (відмова позивача від позову в разі прийняття її судом, укладання сторонами мирової угоди за умови визнання останньої судом); третю — випадки вибуття сторони із процесу, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва.

Закриття провадження у справі судом апеляційної інстанції має певні наслідки: сторони та інші учасники судового процесу повертаються в те становище, в якому вони перебували до пред'явлення позову; настає поворот виконання рішення суду першої інстанції (у випадку, коли закон допускає негайне виконання судового рішення); повторне пред'явлення тотожного позову неможливе. Суд апеляційної інстанції закриває провадження у справі за наявності підстав, встановлених ст. 205 ЦПК.

Провадження в цивільній справі може бути закрито з підстав наявності рішення суду в іншій справі, що набрало законної сили, у тому разі, коли в обох справах сторони, підстави і предмет спору є тотожними.

Відповідно до ч. 2 ст. 310 ЦПК, якщо судом першої інстанції ухвалено законне і обґрунтоване рішення, але після цього відбулася смерть фізичної особи чи ліквідація юридичної особи — сторони в спірних

¹ Див.: Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар [Текст] / за ред. В. В. Комарова. – Х. : Одиссей, 2001. – С. 459–460.

правовідносинах, що допускає правонаступництво, — то у цих випадках судом апеляційної інстанції не можуть застосовуватись повноваження, спрямовані на закриття провадження у справі або залишення заяви без розгляду. Так, смерть позивача у справі про розірвання договору довічного утримання не може бути підставою для закриття провадження в цій справі, якщо є спадкоємці за законом чи заповітом¹.

ЦПК 2004 р., на відміну від ЦПК 1963 р., значно розширює коло повноважень апеляційного суду при розгляді скарг на ухвали суду першої інстанції. За раніше діючим законодавством повноваження щодо розгляду скарг на судові ухвали зводились до: 1) залишення ухвали без змін, а скарги чи окремого подання прокурора — без задоволення; 2) скасування ухвали і передачі питання на розгляд суду першої інстанції; 3) скасування ухвали і вирішення ухвали по суті. Розширення та деталізація випадків реалізації повноважень відносно перегляду ухвали місцевого суду у ЦПК 2004 р. обумовлені можливістю суду апеляційної інстанції розв'язувати питання по суті, змінюючи оскаржувану ухвалу чи постановлюючи нову. При розгляді апеляційної скарги на ухвалу суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має визначені у ч. 2 ст. 307 ЦПК повноваження. Їх зміст спрямований на залишення ухвали без змін; на вирішення питання з приводу постановленої ухвали по суті; на зміну ухвали; на скасування ухвали, що перешкоджає подальшому провадженню у справі і направленню справи для продовження розгляду до суду першої інстанції.

За змістом ст. 312 ЦПК, розглянувши скаргу на ухвалу суду першої інстанції, апеляційний суд:

1) відхиляє скаргу і залишає ухвалу без змін, якщо судом першої інстанції постановлено ухвалу з додержанням вимог закону;

2) змінює або скасовує ухвалу суду першої інстанції і постановляє ухвалу з цього питання, якщо воно було вирішено судом першої інстанції з порушенням норм процесуального права або при правильному вирішенні було помилково сформульовано суть процесуальної дії чи підстави її застосування;

3) скасовує ухвалу і передає питання на новий розгляд до суду першої інстанції, якщо останній порушив порядок, встановлений для його вирішення.

За даними судової статистики, у 2007 р. апеляційна інстанція скасувала і змінила 9,4 тис. ухвал місцевих судів, або 2,1 % від ухвалених,

¹ Ухвала Судової палати з цивільних справ Верховного Суду України від 10 жовтня 2001 р. [Текст] // Рішення Верхов. Суду України. — 2002. — С. 52–53.

із них: скасовано 9,1 тис., у тому числі з прийняттям нової ухвали (вирішенням питання по суті) — 1,7 тис., або 18,5 % від скасованих; змінено 347, або 0,1 % від постановлених¹.

Протягом 2008 р. судами апеляційної інстанції скасовано і змінено 12,6 тис. ухвал місцевих судів, або 2,4 % від ухвалених, із них: скасовано 12,3 тис., у тому числі з прийняттям нової ухвали (вирішенням питання по суті) — 2,2 тис., або 17,8 % від скасованих; змінено 321, або 2,6 % від постановлених².

В апеляційному порядку у 2009 р. скасовано і змінено 14 тис. ухвал місцевих судів, або 2,7 % від ухвалених, із них: скасовано 13,7 тис., у тому числі з прийняттям нової ухвали (вирішенням питання по суті) — 2,4 тис., або 17,6 % від скасованих; змінено 382, або 0,1 % від постановлених³.

У першому півріччі 2010 р. у апеляційному порядку скасовано і змінено 6,8 тис. ухвал місцевих судів, або 2,7 % від ухвалених, із них: скасовано 6,6 тис., у тому числі з прийняттям нової ухвали (вирішенням питання по суті) — 1,2 тис., або 18,5 % від скасованих; змінено 161, або 0,1 % від постановлених. Найбільший відсоток скасовано і змінено ухвал, прийнятих місцевими судами м. Севастополя — 4,3 %, а також областей: Закарпатської — 4,2 %, Запорізької — 3,7 %, Дніпропетровської — 3,2 %, Одеської — 3,2 %⁴.

Перша група повноважень, що застосовується апеляційним судом при перегляді ухвали суду першої інстанції, зводиться до залишення ухвали, що оскаржується, без змін. Суд апеляційної інстанції відхиляє скаргу і залишає ухвалу суду першої інстанції без змін, якщо останню постановлено з додержанням вимог закону.

Друга група повноважень зводиться до зміни або скасування ухвали суду першої інстанції за наявності підстав, зазначених у п. 2 ч. 1 ст. 312 ЦПК. Норма чинного законодавства закріплює умови зміни

¹ Стан здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/4808955272299287C225748F0025395A?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=4808955272299287C225748F0025395A&Count=500&>.

² Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2008 р. [Текст] // Вісн. Верхов. Суду України. – 2009. – № 5 (105). – С. 28.

³ Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2009 р. (за даними судової статистики) [Текст] // Вісн. Верхов. Суду України. – 2010. – № 5. – С. 29.

⁴ Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у I півріччі 2010 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/DB726E471C0C7D96C22577CB0043223F?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=DB726E471C0C7D96C22577CB0043223F&Count=500&>.

ухвали суду першої інстанції або її скасування із постановленням ухвали по суті. Помилкове формулювання суті процесуальної дії передбачає неналежну кваліфікацію змісту останньої при правильному вирішенні вказаного питання. Під помилковим формулюванням підстави застосування процесуальної дії слід розуміти неналежну правову кваліфікацію процесуальних правовідносин, з приводу яких виноситься ухвала.

На відміну від повноважень щодо розгляду апеляційної скарги на рішення місцевого суду, де підставою для скасування останнього може бути порушення та неправильне застосування норм матеріального права, підставою для скасування судової ухвали може бути тільки порушення чи неправильне застосування норм процесуального права. Порушення норм процесуального права відбувається у випадках незастосування закону, який слід застосовувати в конкретному випадку. Неправильне застосування норм процесуального права передбачає застосування останніх не на ті процесуальні правовідносини, які склались у результаті розгляду справи судом першої інстанції.

Остання група повноважень апеляційного суду при перегляді ухвали місцевого суду зводиться до скасування ухвали і передачі питання на новий розгляд до суду першої інстанції, якщо останній порушив встановлений порядок для його вирішення. Це передбачає порушення процесуальної форми вирішення того чи іншого процесуального питання (відмова у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви, закриття провадження у справі).

Питання для самоконтролю

1. Якою є природа апеляційного провадження?
2. Яким є порядок реалізації права апеляційного оскарження?
3. Чи мають особи, що не брали участі у розгляді справи, оскаржити рішення суду в апеляційному порядку?
4. Яким є порядок розгляду справи в суді апеляційної інстанції?
5. Які є підстави скасування судових рішень в апеляційному порядку?
6. За яких умов норми процесуального права тягнуть скасування судового рішення?
7. Законна сила рішень апеляційного суду.
8. Чи може апеляційний суд переглянути власне рішення?
9. Якими є межі розгляду справи судом апеляційної інстанції?

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

КУРС ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Підручник

За редакцією
професора **В. В. Комарова**

*Затверджено Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України*

Харків
«Право»
2011

Затверджено Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України як підручник для студентів вищих навчальних закладів (лист № 1/11-7431 від 09.08.2011 р.)
Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (протокол № 9 від 22.04.2011 р.)

Рецензенти:

В. С. Зеленецький — доктор юридичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України;

О. І. Процевський — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри державно-правової дисципліни та міжнародного права Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди

Колектив авторів:

В. В. Комаров – передмова; § 1–2, 4–6 гл. I; § 3 гл. II; § 1–3, 5 гл. III; глави IV–VII; гл. IX (у співавт. із П. І. Радченком); гл. X (у співавт. із Н. Ю. Сакарою); глави XI–XII; гл. XIV (у співавт. із Г. О. Світличною); гл. XVI; гл. XIX (у співавт. із Н. Ю. Сакарою); гл. XX (у співавт. із О. В. Рожновим); глави XXI–XXII; § 5–6 гл. XXVI; гл. XXVII (у співавт. із П. І. Радченком); гл. XXXIX (у співавт. із В. В. Баранковою); гл. XL (у співавт. із В. В. Баранковою); гл. XLI (у співавт. із В. В. Баранковою); гл. XLII (у співавт. із В. В. Баранковою); гл. LII (у співавт. із В. В. Баранковою); гл. LIII (у співавт. із М. В. Жушманом); гл. LVI; В. А. Бігун – гл. XXV; глави XLIII–XLVII; В. В. Баранкова – § 3 гл. I; § 2, 6 гл. VIII; гл. XXXIX (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. XL (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. XLI (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. XLII (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. LI; гл. LII (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. LIII (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. LIV; К. В. Гусаров – § 1 гл. VIII; глави XXXIV–XXXVII; М. В. Жушман – глава LV (у співавт. із В. В. Комаровим); Д. Д. Луспенник – § 4 гл. III; § 3–5 гл. VIII; гл. XIII; гл. XV; гл. L; В. Ю. Мамницький – глави XXIII–XXIV; § 1–4 гл. XXVI; гл. XXXVIII; П. І. Радченко – гл. IX (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. XXVII (у співавт. із В. В. Комаровим); О. В. Рожнов – гл. XVIII; гл. XX (у співавт. із В. В. Комаровим); Г. О. Світлична – гл. XIV (у співавт. із В. В. Комаровим); § 2–5 гл. XXXI; глави XXXII–XXXIII; Д. М. Сибільов – гл. XLIX; Н. Ю. Сакара – § 1–2, 4 гл. II; гл. X (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. XIX (у співавт. із В. В. Комаровим); І. В. Удальцова – глави XXVIII–XXX; § 1 гл. XXXI; А. В. Юдін – гл. XVII; Т. В. Комарова – § 5–6 гл. II; гл. XLVIII; І. Зарецька – § 5 гл. LVII; С. О. Кравцов – § 3–4 гл. LVII; Т. А. Цувина – § 1–2 гл. LVII

Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.

ISBN 978-966-458-290-9

У підручнику на основі чинного цивільного процесуального законодавства України та судової практики розглядаються інститути цивільного процесуального права і проблеми їх застосування при здійсненні правосуддя в цивільних справах. В основу концепції курсу покладена теорія юридичного процесу як комплексної системи процесуальних проваджень, стадій та режимів, заснованих на конституційних засадах судочинства, загально визначених принципах і нормах міжнародного права, які забезпечують доступність правосуддя і гарантії права на справедливий судовий розгляд, передбачених Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. За науковою і педагогічною традицією у курсі висвітлюються також питання несудових, альтернативних форм захисту цивільних прав, що відповідає науковій парадигмі широкого розуміння цивільного процесу як системи процедур розгляду цивільних справ не лише судами, а й іншими органами цивільної юрисдикції (третейськими судами, органами нотаріату тощо).

Для студентів, аспірантів і викладачів юридичних вузів і факультетів, а також працівників юридичних установ.

ББК 67.9(4УКР)310я73

© Комаров В. В., Бігун В. А.,
 Баранкова В. В. та ін., 2011
 © «Право», 2011

ISBN 978-966-458-290-9

Про авторів

- Комаров Вячеслав Васильович** – завідувач кафедри цивільного процесу, проректор Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», академік Національної академії правових наук України
- Бігун Віктор Анатолійович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Баранкова Вікторія Валеріївна** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Гусаров Костянтин Володимирович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», доктор юридичних наук
- Жушман Максим Вікторович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Луспенник Дмитро Дмитрович** – суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, доцент, кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України
- Мамницький Валерій Юрійович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Радченко Петро Іванович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Роженів Олег Вікторович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Світлична Галина Олександрівна** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Сібільов Денис Михайлович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Сакара Наталія Юріївна** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Удальцова Ірина Віталіївна** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Юдін Андрій Володимирович** – професор кафедри цивільного процесуального та підприємницького права Самарського державного університету, доктор юридичних наук
- Комарова Тетяна В'ячеславівна** – асистент кафедри міжнародного права та державного права зарубіжних країн Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Зарецька Ірина** – старший радник з правових питань Спільної програми Ради Європи та Європейського Союзу «Прозорість та ефективність судової системи України»
- Кравців Сергій Олександрович** – асистент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»
- Цувіна Тетяна Андріївна** – аспірантка кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»